

Lingvazin

Magazin za jezik i književnost Broj VII/1 Decembar 2019. ISSN 2303-4831

• Intervju Teun A. van Dijk

• S povodom: DESET BROJEVA LINGVAZINA

• Peta knjiga u izdanju Instituta

HALID BULIĆ

NOVE TEME
IZ LINGVISTIČKE
BOSNIŠTIKE

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli
2019.

Sadržaj

Lingvazin – Magazin za jezik i književnost

Izdavač

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Adresa izdavača

Dr. Tihomila Markovića 1
75000 Tuzla
Bosna i Hercegovina

Glavni i odgovorni urednik

Halid Bulić

Konsultanti

Refik Bulić (lingvistika)
Azra Verlašević (književnost)
Najil Kurtić (mediji)

Redakcija

Edna Klimentić
Erna Murić
Naida Osmanbegović
Aida Sijamhodžić
Anida Malkić
Edina Ustavdić-Nurikić
Mirzana Pašić-Kodrić

Dizajn i prijelom

Halid Bulić

Lektura

Autori

Ilustracija na naslovnici

Asim Bilić

Lingvazin izlazi tri puta godišnje i besplatan je.

Objavljuje se na web stranici:
www.izbjik.ba.

 Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli

ISSN 2303-4831

Lingvazin je indeksiran u bazi podataka EBSCO.

Mišljenja i stavovi koje zastupaju autori nisu nužno i stavovi Redakcije.

03 Uvodnik

04 S povodom

04 Halid Bulić

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli i *Lingvazin* u kontekstu savremene bosnistike

08 Erma Ramić-Kunić

Refik Bulić: *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče: živinički kraj* (prikaz)

10 Edina Nurikić

Meliha Hrustić: *Prevođenje u teoriji i praksi* (prikaz)

13 Ismail Palić

Halid Bulić: *Teme iz lingvističke bosnistike* (prikaz)

15 Elmir Spahić

Halid Bulić: *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića* (prikaz)

17 Timothy Osborne

Prevođenje Tesnièreovih *Éléments*

19 Intervju

19 Teun A. van Dijk

Društveni mediji mogu se suprotstaviti rasizmu

21 Radovi

21 Aleksandra Aikhenvald

Magija imena: perspektiva terenskog istraživača (Drugi dio)

28 Azra Hodžić-Čavkić

Konceptualnost velikog slova

32 Jasminka Imamović

Televizijske reklame kroz prizmu pravopisne norme

34 Mersina Mujagić

O prednostima metode fokusne skupine u jezičkom istraživanju

37 Amina Bulić

“Majka Hrabrost i njena djeca”: *Dnevnik Diane Budisavljević*

40 Lingvazin predstavlja

40 Šeherzada Džafić

Međuprostor teorije i interpretacije – od poststrukturalizma do nove osjećajnosti (Muris Bajramović: *Književnoteorijske teme*, Eidos, Zenica, 2019)

Dobrodošlica

Kraj 2019. godine Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli dočekaao je uz dva značajna postignuća. Prvo, objavljena je peta knjiga u izdanju Instituta i drugo, objavljujemo deseti broj *Lingvazina*, koji je Institutov najdugotrajniji projekt. Zbog toga je ovaj broj *Lingvazina* prvenstveno posvećen sebi pa u rubrici *S povodom* najviše gledamo unazad, analizirajući šta smo dosad postigli. Tekst “Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli i *Lingvazin* u kontekstu savremene bosnistike” Halida Bulića ukratko podsjeća na misiju i viziju Instituta te na najznačajnije projekte i način funkcioniranja. Potom slijede prikazi knjiga čiji je izdavač Institut. Prikaze su napisale naše vrijedne kolegice i kolege Erma Ramić-Kunić, Edina Nurikić, Ismail Palić i Elmir Spahić, na čemu im od srca zahvaljujemo.

Osim preispitivanja ranijeg rada Instituta, u ovom broju našlo se i mjesta za obilježavanje značajnih datuma iz historije lingvistike. Ove se godine navršilo šezdeset godina od objavljivanja knjige *Osnovi strukturalne sintakse* Luciena Tesnière, jedne od najznačajnijih sintaksičkih knjiga svih vremena i tim je povodom u organizaciji Odsjeka za bosanski, hrvatski, srpski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu održan okrugli sto. Stoga u *Lingvazinu* u rubrici *S povodom* objavljujemo i tekst “Prevođenje Tesnièreovih *Éléments*”, koji je napisao Timothy Osbourne, jedan od prevodilaca knjige na engleski jezik. U tekstu se govori i o samom iskustvu prevođenja i o nekim novim uvidima do kojih se moglo doći jedino veoma pažljivim čitanjem – kakvo može imati samo prevodilac.

Kako smo i navikli, novi *Lingvazin* donosi i novi intervju. Ovaj put za naš magazin govo-

rio je Teun Adrianus van Dijk, jedan od vodećih svjetskih poznavalaca diskursnih studija. To je sedmi intervju s poznatim svjetskim lingvistima i teoretičarima književnosti, koje smo željeli predstaviti našim čitaocima da bi, eventualno, mogli biti podstrek onima koji se bave lingvistikom i književnošću ili bi se time željeli baviti.

U rubrici *Radovi* objavljujemo završetak izvrsnog teksta Alexandre Aikhenvald “Magija imena: perspektiva terenskog istraživača”, čiji je prvi dio objavljen u devetom broju *Lingvazina*. O nekim pravopisnim dilemama, prije svega o pretjeranoj upotrebi velikog slova, govore tekstovi Azre Hodžić-Čavkić “Konceptualnost velikog slova” i Jasminke Ibrišimović “Televizijske reklame kroz prizmu pravopisne norme”. O metodologiji lingvističkih istraživanja govori Mersina Mujagić u radu “O prednostima metode fokusne skupine u jezičkom istraživanju”, a Amina Bulić analizira film *Dnevnik Diane Budisavljević*.

Na kraju, u rubrici *Lingvazin predstavlja*, može se pročitati prikaz knjige Murisa Bajramovića *Književnoteorijske teme*, koji je napisala Šehzada Džafić.

Ovaj broj završavamo posterom *The ABCD Family Tree*. Poster je dizajnirao Ryan Starkey i dozvolio njegovo objavljivanje u *Lingvazinu*.

Nadamo se da će čitanje ovog broja *Lingvazina* biti ugodno i korisno svima do kojih on dopre kao i da će svi oni koji ga budu čitali shvatiti njegovu pojavu kao poziv za saradnju.

Halid Bulić

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli i *Lingvazin* u kontekstu savremene bosnistike

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli (skraćeno IZBJIK) osnovan je 2. marta 2013. godine kao naučno i stručno udruženje posvećeno razvoju lingvistike i nauke o književnosti i njihovoj promociji u Bosni i Hercegovini i svijetu. Budući da se u martu 2019. navršilo šest godina od osnivanja Instituta i da već objavljujemo deseti broj magazina za jezik i književnost *Lingvazin*, imamo dvostruki razlog da se osvrnemo na rad Instituta od osnivanja do danas.

Osnivanje

Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli udruženje je stručnjaka okupljenih oko ideje da osnivanje jednog naučnog i stručnog lingvističkog udruženja može biti korisno za istraživanje i promociju bosanskog jezika i književnosti, opće lingvistike te obavljanje različitih stručnih aktivnosti koje se tiču ovih oblasti. Jedno takvo pravno lice predstavlja dobar formalni okvir u kome članovi i saradnici mogu obavljati stručne aktivnosti i raditi na vlastitim programima i projektima i, naravno, na vlastitom razvoju. Osim navedenih motiva, koje možemo nazvati *voljom*, postojali su i drugi motivi, prije svega želja za aktivnim i javnim sudjelovanjem u skrbi za bosanski jezik i književnost (takve skrbi nikad nije dovoljno!) a potom i svijest o tromosti i zapuštenosti većine institucija kojima je skrb o bosanskom jeziku i književnosti profesionalna (čitaj: *plaćena*) obaveza.

Aktivnosti

Glavne aktivnosti Instituta od osnivanja do danas bile su izdavački projekti. Već prve godine osnivanja pokrenuta su dva konceptijski veoma različita časopisa – *Bosnistika plus* i *Lingvazin*, a u toku dosadašnjeg rada u izdavačkoj djelatnosti Instituta objavljeno je pet knjiga. Osim toga, jedna od važnih ideja koje je IZBJIK želio raširiti jeste svijest o “jezičkim praznicima” – Međunarodnom danu maternjeg jezika i Evropskom danu jezika. Radi promoviranja obilježavanja tih datuma kreirali smo dva postera, koji su distribuirani besplatno elektronski. Svako ih je mogao štampati za svoje potrebe, tako da oni danas krasi mnoge učionice i biblioteke.

Bosnistika plus

Bosnistika plus naučni je časopis posvećen jeziku i književnosti, sličan mnogim drugim filološkim časopisima koji se izdaju u svijetu i Bosni i Hercegovini, kao što su *Bosanski jezik*, *Pismo* ili *Književni jezik*. Institut je objavio dva broja *Bosnistike plus* (2013. i 2014. godine). Oba su broja štampani i objavljeni na internetskoj stranici Instituta. Poslije toga je časopis prestao izlaziti. Dva su glavna razloga za gašenje ovog časopisa. Prvi je razlog finansijske prirode: finansijski resursi Instituta nisu bili dovoljni da osiguraju pripremu i štampanje takvog časopisa svake godine. Drugi je razlog manjak kvalitetnih radova, odnosno oskudna bosnistička produkcija. Časopis je registriran u bazama EBSCO, MLA i CEEOL.

Knjige

IZBJIK je dosad objavio pet knjiga: *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče: živinički kraj* Refika Bulića (2014)¹, *Prevođenje u teoriji i praksi* Melihe Hrustić (2016)² te knjige Halida Bulića *Teme iz lingvističke bosnistike* (2016)³, *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića* (2018)⁴ i *Nove teme iz lingvističke bosnistike* (2019).

Mjesto IZBJIK-a među drugim organizacijama koje se bave bosanskim jezikom i književnošću

U Bosni i Hercegovini djeluje više organizacija koje se bave bosanskim jezikom i književnošću, svaka sa svojim ciljevima, resursima i rezultatima. Neke od tih organizacija godinama nemaju nikakvu produkciju, ali se neke mogu pohvaliti impresivnim rezultatima i utjecajem. Univerzitetske katedre i akademije imaju dosta aktivnosti i rezultata, ali većinu zasluga za ta postignuća imaju pojedinci, one su rezultat individualnog zalaganja, a ne organiziranog rada katedri ili akademija. U istraživanju i promociji bosanskog jezika značajnu ulogu ima i Institut za jezik u Sarajevu, koji je dio Univerziteta u Sarajevu. Ni po resursima ni po učincima IZBJIK se ne može porediti s takvim institucijama. Od naučnih i stručnih udruženja građana, koja su nam bolja referenca za poređenje, istaknut ćemo Bosansko filološko društvo i Slavistički komitet, koji uprkos teškim uvjetima imaju znatnu produkciju. Također uspijevaju organizirati velike događaje od međunarodnog značaja, što IZBJIK dosad nije ni pokušao. Saradnici IZBJIK-a sudjeluju u mnogim zajedničkim aktivnostima s članovima drugih organizacija, ali ne kao članovi IZBJIK-a, već kao pojedinci, odnosno članovi bosnističke zajednice. IZBJIK nema zvaničnu saradnju ni s jednom od navedenih organizacija, ako se izuzme “razmjena linkova” na internetskim stranicama sa Bosanskim filološkim društvom i činjenica da je *Lingvazin* bio medijski pokrovitelj i *prijatelj* skupova u organizaciji Bosanskog filološkog društva te Drugog bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa, koji je organizirao Slavistički komitet. IZBJIK nijednu od bosnističkih organizacija ne doživljava kao konkurenciju, već kao organizacije koje teže istom cilju, pa se u *Lingvazinu* uvijek promoviraju proizvodi (knjige, časopisi, TV emisije...) tih organizacija i objavljuju osvrta na njihove događaje.

Izvrsnost

Kao i druge savremene stručne organizacije, IZBJIK u svom djelovanju teži postići izvrsnost i vidljivost. U vezi s izvrsnošću možemo konstatirati da IZBJIK vrši strogu kontrolu svojih proizvoda – osigurava stručne recenzije za knjige, a stručne i anonimne recenzije za članke u časopisima. Budući da se rad na pripremi *Lingvazina* u potpunosti zasniva na entuzijazmu i volonterizmu, IZBJIK ne ulaže sredstva u profesionalno prevođenje i prijelom teksta pa je moguće da se u tim segmentima pojave tragovi amaterizma i da nešto “može bolje”, ali to je nešto na šta se može pristati.

O izvrsnosti još možemo dodati da je knjiga *Teme iz lingvističke bosnistike* dobila nagradu “Hasan Kaimija” za najbolje naučno djelo objavljeno u 2016. i 2017. godini.

Vidljivost i odnos s medijima

U vezi s vidljivošću, IZBJIK se više oslanja na vlastite resurse nego na medije. Od samog osnivanja IZBJIK svoje aktivnosti oglašava na internetskoj stranici www.izbjik.ba te na Facebook stranici *Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli*, koja ima preko 1.800 pratilaca.

REFIK BULIĆ

ARHAIČNIJI GOVORI U GORNJEM TOKU SPREČE: ŽIVINIČKI KRAJ

INSTITUT ZA BOSANSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST U TUZLI
2014.

¹ Više o ovoj knjizi može se saznati iz prikaza Erme Ramić-Kunić objavljenog u ovom broju *Lingvazina*.

² Više o ovoj knjizi može se saznati iz prikaza Edine Nurikić objavljenog u ovom broju *Lingvazina*.

³ Ovu je knjigu u časopisu *Književni jezik* (27/1–2, 2017, str. 267–275) prikazala Erma Ramić-Kunić, a u časopisu *Pismo* (XV/1, 2017, str. 236–242) Azra Hodžić-Čavkić. Prikaz koji je napisao Ismail Palić objavljujemo u ovom broju *Lingvazina*.

⁴ Ova je knjiga više puta prikazana u stručnoj periodici. Nadina Grebović-Lendo prikazala ju je u tekstu “Ševrljuge, magarci, krmci i kukavice Skendera Kulenovića”, objavljenom u časopisu *Život* (br. 3–4, 2018, str. 226–227). Knjigu su prikazale i Selma Đuliman u tekstu “Govor i šutnja u novim pragmalingvističkim interpretacijama bošnjačke književnosti” (*Društvene i humanističke studije – DHS* 2 (8), 2019, str. 443–448) i Belkisa Dolić u tekstu “Poniranje u jezik *Ponornice*” (*Post Scriptum* 6–7, 2019), a prikaz Elmira Spahića objavljujemo u ovom broju *Lingvazina*.

Lingvazin

Magazin za jezik i književnost *Lingvazin* najdugotrajniji je projekt Instituta. Izdaje se isključivo elektronski i objavljuje na internetskoj stranici Instituta: www.izbjik.ba. U početku je bilo zamišljeno da se objavljuju tri broja svake godine, ali to je jednostavno bila previše smjela zamisao. Tri broja objavljena su samo prve godine, a kasnije su objavljavani jedan ili dva broja godišnje. Do sada je objavljeno deset brojeva. To čini ukupno preko 400 stranica.

Lingvazin predstavlja osvježanje u bosnističkoj produkciji, jer nema uzora niti prethodnika u Bosni i Hercegovini i okolnim državama. Prvobitna je zamisao da se u *Lingvazinu* objavljuju kraći naučno-popularni tekstovi o jeziku i književnosti koji treba da budu razumljivi, zanimljivi i atraktivni i čitaocima koji nisu lingvisti ili profesori književnosti. Osim toga, *Lingvazin* je trebao biti mjesto na kome se mogu oglasiti novi lingvistički proizvodi ili budući događaji te napokon biti i bilten Instituta. Ideja se realizirala djelimično, jer su nekad radovi u *Lingvazinu* bili previše dugi ili “previše naučni, a premalo popularni”, ali to je samo koristilo magazinu.

Koncepcija magazina osmišljena i predstavljena u prvom broju zadržala se bez većih izmjena do danas. Osim *Uvodnika*, redovne rubrike su *S povodom*, *Intervju*, *Radovi*, *Lingvazin predstavlja* i *Osvrti*. U rubrici *S povodom* posvećuje se pažnja godišnjicama događaja važnih za lingvistiku i književnost. U svim brojevima osim u jednom objavili smo i intervju s nekim inozemnim lingvistom ili književnim teoretičarem. Intervjui su obično originalni, dati za *Lingvazin*, a u dvama brojevima dobili smo prava da prevedemo i objavimo intervju koje su obavile kolege iz drugih medija (to su intervju s Williamom Labovom i Gillian Sankoff, prvobitno objavljen u magazinu *Babel*, te intervju s Marcom Okrandom, izvorno objavljen na internetskoj stranici organizacije National Museum of Language). U rubrici *Radovi* objavljuju se pristigli i odobreni tekstovi o različitim lingvističkim i književnim temama, po izboru autora. U rubrici *Lingvazin predstavlja* objavljuju se prikazi knjiga, a u *Osvrtima* se predstavljaju održani lingvistički i književni skupovi i susreti.

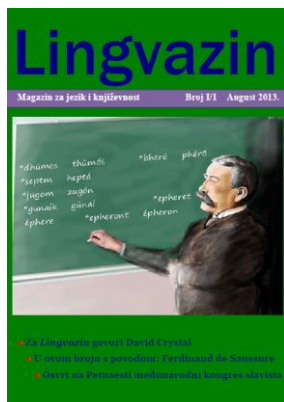
Važna odlika *Lingvazina* je otvorenost prema svjetskoj lingvistici. Osim intervjuja, to pokazuju i prijevodi objavljeni u magazinu. Iako je to količinski prilično malo, smatramo da je mnogo bolje od *ništa* i da, nažalost, i to *malo* predstavlja značajan udio u ukupnoj masi prijevoda lingvističkih tekstova na bosanski jezik.

Lingvazin je više općelingvistički nego bosnistički projekt. U njemu je dosta tekstova o funkcioniranju jezika, jezičkim promjenama, jezičkom planiranju i normiranju, vještačkim jezicima, ali nisu zanemarene ni teme o bosanskom jeziku. Ta općelingvistička dimenzija povećava značaj *Lingvazina* unutar bosnistike, jer u Bosni i Hercegovini nema mnogo aktivnih općelingvističkih projekata. U *Lingvazinu* se posvećuje pažnja i manjinskim jezicima u Bosni i Hercegovini – judeošpanskom i romskom jeziku.

O *Lingvazinu* se može reći još mnogo zanimljivosti, ali najznačajnije je istaknuti da je *Lingvazin* otvoren prema svijetu i da je otvoren za mlade istraživače. Mnogi su u *Lingvazinu* objavili prve tekstove, a mnogi su tu prvi put objavili tekst na bosanskom jeziku.

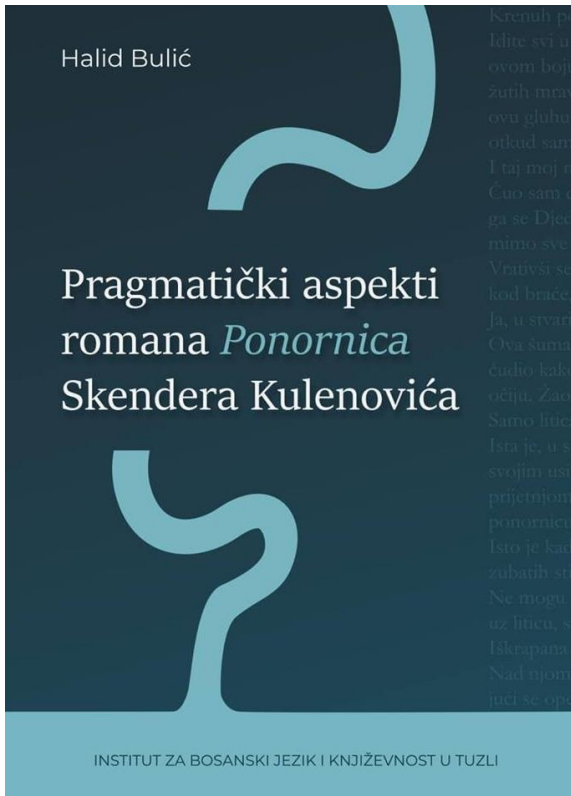
“Moglo je bolje”

Iako je IZBJIK ostvario dobar uspjeh u skladu sa svojim mogućnostima i ambicijama, mora se priznati da je nešto “moglo bolje”. Tu se mora spomenuti prestanak izdavanja *Bosnistike plus* nakon drugog broja, potom objavljivanje manje od tri broja *Lingvazina* godišnje i činjenica da *Lingvazin* nikad nije štampan. Mogućnosti su suzbile želje. Ipak, *Bosnistika plus* je izlazila makar kratko, bila je korisna mnogim istraživačima, a i dalje im koristi, registrirana je u značajnim bazama i, napokon, svojim imenom i vidljivošću uvijek će promovirati *bosnistiku*. *Lingvazin* bi možda na papiru lakše dopro do konzervativnijih čitalaca, uz to bi svojim prisustvom na nekom stolu ili polici pozivao na čitanje, dok se u elektronskom obliku mora mahsuz potražiti, ali najvažniji su njegov kontinuitet i mali troškovi proizvodnje. U deset brojeva objavljeno je mnogo zanimljivih podataka i razmišljanja, a kome je stalo do čitanja, neće mu biti teško doći do teksta – on je na jedan klik udaljenosti od publike.

Razlozi za ponos

IZBJIK je oduvijek bio mala organizacija i ne može se ponositi mnogobrojnim članstvom ili velikim budžetom. Ipak, ima mnogo razloga za ponos. Spomenut ćemo najprije produkciju, kontinuitet i međunarodnu saradnju. Ali historijska uloga Instituta i razlog za ponos ističu se u njegovu imenu – **Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli**, koje ga čini *jedinim i prvim institutom za bosanski jezik u svijetu*. ■

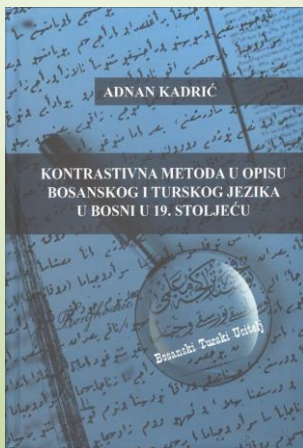

Krenuh pi
Idite svi u
ovom boju
zutih mra
ovu gluhu
orkud sam
I taj moj n
Čuo sam o
ga se. Die
mimo sve
Vrativa se
kod braće,
Ja, u stvari
Ova suma
čudio kako
očnu. Zao
Samo lue
Isra je, u s
svojim usi
prijetnjom
ponornica
Isro je kad
zubatih st
Ne mogu
iz litiću, s
Iskrapana
Nad njom
tuel se ope

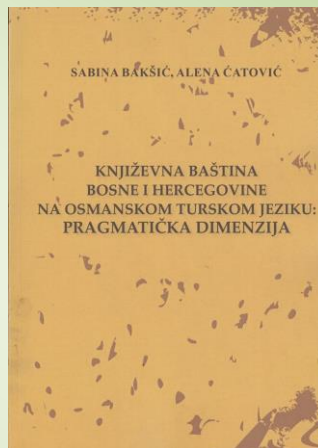
Peta knjiga u izdanju Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli

Lingvazin preporučuje knjige

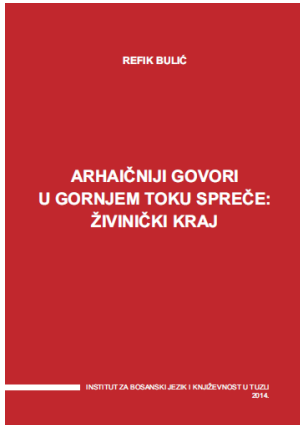
Izdavači: **Orientalni institut i Institut za jezik Sarajevo, 2018.**

Izdavač: **Orientalni institut Sarajevo, 2019.**

Refik Bulić: *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče: živinički kraj* (Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, 2014)

U izdanju je Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli 2014. godine izašla monografija pod nazivom *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče: živinički kraj* autora Refika Bulića. Autor je već poznat po brojnim naučnim radovima i doprinosu u proučavanju bosanske dijalektologije.¹ Navedena monografija predstavlja nešto skraćenu verziju magistarskoga rada odbranjenoga 2000. godine na Filozofskome fakultetu Univerziteta u Sarajevu pred komisijom koju su sačinjavali prof. dr. Senahid Halilović, prof. dr. Josip Baotić i prof. dr. Dževad Jahić.

Knjiga obaseže sveukupno 209 stranica i sastoji se od sljedećih poglavlja: Uvod (str. 23–42), Fonetsko-fonološki sistem (str. 43–142), Morfologija (str. 143–171), Iz sintakse (str. 172–178), Zaključak (str. 179–184), Dodatak (str. 185–192) i Karte (str. 193–202). Na kraju se nalaze Registar ličnih imena (str. 203–205), Registar geografskih imena (str. 205–207) te Registar pojmova (str. 207–209), dok se na početku nalazi iscrpan Spisak literature sa skraćenicama (str. 13–22).

U uvodnome su dijelu (23–41) predstavljeni tema, ciljevi, metodologija rada (način prikupljanja građe na terenu, podaci o punktovima i informatorima), dosadašnja istraživanja o govoru živiničkog kraja uz gornji tok Spreče. Osim toga, autor daje podatke o području koje je obuhvaćeno u radu, potom podatke o historiji područja i jezičkoj situaciji u susjednim govorima živiničkog kraja.

Tema ove monografije *Arhaičniji govori u gornjem toku Spreče: živinički kraj* odnosi se na one mjesne govore ovoga područja koji se u podjeli ijekavskoga govornog kompleksa na tri tipa: zetsko-novopazarski – najarhaičniji, bosanski – arhaičniji i hercegovački – najmlađi mogu svrstati u bosanski arhaičniji govorni tip. To su govori Grāčanicē, Zelēnikē, Svōjata, Gōmjē Lūkavicē, Dōnjē Lūkavicē i Bāšigovācā. Osnovni su razlog svrstavanja ovih govora u *arhaičniji ijekavski govorni tip* nepreneseni dugosilazni akcenti, kao najznačajnija njihova odlika kojom se diferenciraju od susjednih mjesnih govora *hercegovačkog tipa* s mlađom akcentuacijom.

Kao osnovni cilj autor je postavio sinhronijsku deskripciju fonetsko-fonološkog i morfološkog sistema gore navedenih govora s neprenesenim dugosilaznim akcentom, potom davanje naznaka o njihovim najznačajnijim sintaksičkim odlikama, sagledavanje njihova mjesta među susjednim govorima i određivanje njihove dijalekatske pripadnosti. Međutim, bez obzira na to što se kao cilj ovoga rada postavlja deskripcija savremenog dijalekatskog idioma, autor se osvrće i na dijahronu perspektivu na osnovu koje se rasvjetljavaju određene govorne osobine ispitivanog područja, utjecaj migracionih procesa i difuzija inovacija iz susjednih novoštokavskih govora, djelovanje religijskih, demografskih i ukupnih sociološko-historijskih činilaca koji su mogli utjecati na govore ovog dijalekatskoga prostora. Konačni je cilj ovog rada rezultirao, između ostalog, preciznijim određivanjem granica rasprostiranja izoglosa relevantnih za određivanje dijalekatske granice na navedenom području kao i upotpunjenom slikom istočnobosanskog dijalekatskog prostora.

U drugome su poglavlju (str. 43–142) pod nazivom *Fonetsko-fonološki sistem* obuhvaćeni a) vokalizam, b) konsontantizam i c) akcentatski sistem, kako je to i uobičajeno u tradicionalnim dijalektološkim istraživanjima. Analiza vokalskoga sistema pokazuje da se ovdje analizirani govori po inventaru jedinica, njihovim fonološkim karakteristikama i fonološkim vrijednostima ne odstupaju od stanja zabilježenoga u savremenome bosanskom jeziku.

¹ Pored knjige koja se ovdje predstavlja to su knjige *Iz bosanske dijalektologije* (2009) i *Ekavsko-jekavski govori tešanjsko-maglajskoga kraja* (2013) kao i brojni naučni radovi iz oblasti bosanske dijalektologije.

Isto tako, konsonantski sistem ovih govora ne odstupa u značajnijoj mjeri od stanja u savremenome bosanskom jeziku, ali je zabilježena jedna specifičnost u vezi s upotrebom glasa *š*. Naime, glasovi *ś* i *ž* mogu se čuvati u ovim govorima kao alofoni *š* i *ž*, ali je njihovo javljanje sporadično, a ne odlika sistema. Istraživanja pokazuju da se ovi glasovi ne javljaju kao posljedica jekavskog jotovanja, već asimilacije konsonanata po mjestu tvorbe: *lišće* (Gornja Lukavica, Svojat), *izđikō* (Svojat). Osim toga, autor zaključuje da su riječi u kojima se javljaju *ś* i *ž* običnije u ovim govorima u fonetskim likovima sa *h*: *lihće*, *ihđiko*.

S druge strane, inventar prozodema ne odstupa od novoštokavskih govora i standardnoga jezika, ali se odstupanja javljaju u distribuciji. Zaključci istraživanja akcenatskog sistema ukratko svode se na to da dugosilazni akcenti dolaze na svim slogovima u riječi, pa i na otvorenoj ultimi. Pojava prenesenog dugosilaznog akcenta vezana je samo za predstavnike ovoga govornoga idioma koji su pod utjecajem standardnog jezika ili drugih susjednih novoštokavskih govora. S druge strane, kratkosilazni akcenti dolaze u svim slogovima u riječi, osim ultimi. Ono što je izrazita osobina ovih govora jeste javljanje i predakcenatskih dužina.

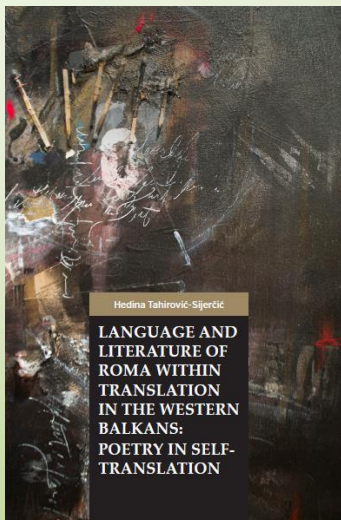
Treće je poglavlje (str. 143–170) posvećeno morfološkim osobenostima analiziranih govora. Po svojim se morfološkim osobenostima ovi se govori također ne razlikuju mnogo od stanja u standardnome bosanskom jeziku. Autor izdvaja neke od značajnijih osobenosti morfološkog sistema. Tako se, naprimjer, imenica *rat* najčešće javlja u srednjem rodu: *rato*, imenica *doba* javlja se u srednjem i ženskom rodu, dvosložna hipokoristična lična imena tipa *Mujo* imaju promjenu po obrascu: *Mujo*, *Muje*, *Muji* i prisvojni pridjev *Mujin*, javljaju se oblici *tko*, *svatko*, *itko* i *netko*, ali su češći oni bez *t*.

U četvrtom je poglavlju (str. 171–177) obrađen sintaksički nivo. Na temelju provedenih istraživanja autor izdvaja nekoliko karakterističnih sintaksičkih osobenosti ovih govora, a neke od njih su sljedeće: umjesto pluralskih oblika imenica nekad upotrebljava singular, egzistira konstrukcija *s(a)* + *genitiv*, nema potpune semantičke distinkcije u upotrebi prijedoga *zbog* i *radi*, uz glagol *lagati* objekt je samo u dativu, ne javlja se prijedlog *k(a)* u označavanju cilja i smjera kretanja, česta je upotreba infinitiva s prijedlogom *za*, instrumental sredstva često je s prijedlogom *s(a)* i druge.

Na kraju slijede Zaključak (str. 179–184) i Dodatak (str. 185–192) a knjiga je opremljena i Kartama (str. 193–202).

Primjetno je da su u posljednjih nekoliko godina knjige iz bosanske dijalektologije rijetke. Ova je knjiga, stoga, važan doprinos istraživanju bosanskoga dijalekatskoga prostora te može poslužiti kao poticaj za buduća dijalektološka istraživanja. Nadamo se da nećemo dugo čekati i na druge monografije posvećene dijalektima u Bosni i Hercegovini. ■

Lingvazin preporučuje knjige

Izdavač: Dobra knjiga, Sarajevo, 2019.

Meliha Hrustić: *Prevođenje u teoriji i praksi*

(Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, 2015)

Teorija prevođenja problematizira samu sebe, propitujući mogućnosti teoretiziranja o prevođenju i utvrđivanja precizne metodologije i strategija primjenjivih na sve prevodilačke procese. S obzirom na to da je svaki prevodilački proces slučaj *per se*, takva je zapitanost opravdana i nužna. Naučne rasprave o odnosu između prevodilačke teorije i prakse pokazale su da je teorija prevođenja kao lingvistička disciplina deskriptivna (nikako preskriptivna) te da, prema tome, prevodiocima nije moguće ponuditi gotovu teoretsku podlogu za praktičan rad. S druge strane, moguće je analizirati prijevode različitih prevodilaca, sistematizirati prevodilačke probleme i ponuditi rješenja, što i jeste suštinski zadatak teorije o prevođenju. Meliha Hrustić u svojoj knjizi *Prevođenje u teoriji i praksi* slijedi upravo takav dvosmjerni pristup i nudi tekst koji detaljno razrađuje sve segmente problema prevođenja.

Knjiga *Prevođenje u teoriji i praksi* u izdanju Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli pojavljuje se u pravom trenutku kada, uz sveprisutne globalizacijske tokove u svijetu i u našoj zemlji, potreba za prevođenjem i kompetentnim prevodiocima postaje sve izraženija. Knjiga je rezultat autoricine dugogodišnje praktične i teoretske prevodilačke aktivnosti, kao i višegodišnjeg predavačkog iskustva na Odsjeku za njemački jezik i književnost u Tuzli. Prvenstveno je namijenjena studentima njemačkog jezika, ali i svima onima koji se bave prevođenjem bez obzira na strani jezik koji koriste.

Na početku knjige autorica na vrlo jezgrovit način čitaoca upoznaje s ciljevima i dometima teorije prevođenja i govori o načinima na koji teorijske analize mogu poslužiti prevodiocu da dođe do stilski, gramatički i kulturološki prihvatljivog prevodilačkog rješenja. Posebno poglavlje posvećuje historiji prevođenja u kojem iznosi podatke o prevodilačkim aktivnostima u antici, srednjem vijeku, u periodu renesanse i reformacije, romantizma te u 19. i 20. stoljeću, s posebnim osvrtom na njemačko govorno područje. Iz ovih izlaganja razvidno je da glavnu okosnicu rasprava o prevođenju od antike pa do savremenog doba čini pitanje doslovnog i slobodnog prevođenja. Iznoseći argumente za i protiv u vezi s jednim i drugim stajalištem, dovodi nas do savremene formule koja djelimično zadovoljava potrebe prevodilačke struke, a ona glasi: *doslovno koliko je moguće i slobodno koliko je potrebno*.

Ono što knjigu čini posebno vrijednom i korisnom za svakoga ko se bavi prevođenjem jesu praktični savjeti, očito rafinirani iz bogatog prevodilačkog iskustva autorice. Pored širokog općeg znanja, zavidnih jezičkih kompetencija u maternjem i stranom jeziku i zahtjevnih prevodilačkih kompetencija, naglasak se stavlja i na psihofizičke osobine koje prevodilac mora posjedovati kako bi se valjano suočio s različitim izazovima prevodilačkog poziva, od održanja koncentracije, fleksibilnosti, sposobnosti logičkog i analitičkog razmišljanja, pronalaženja prave mjere između samouvjerenosti i skromnosti do ponašanja, držanja pa čak i odijevanja tokom javnog nastupa.

Uloga prevodioca nikada nije isključivo jezička. Pored uloge jezičkog posrednika, prevodilac ujedno ima zadatak da posreduje između dvije kulture. U vremenu globalizacije kada su prevodioci angažirani više nego ikada, i kulturna interakcija doseže svoj vrhunac. Kako bi obezbijedio uspješnu komunikaciju i izbjegao neugodne situacije prevodilac je dužan

da se detaljno upozna i s kulturnim normama i običajima svih pripadnika komunikacije. U četvrtom poglavlju knjige, posvećenom pitanju uloge kulture u procesu prevođenja, nalazimo zanimljive i živopisne primjere iz prevodilačke prakse koji ukazuju na to kako je važno poznavati, recimo, rituale pozdravljanja, muške i ženske uloge u pojedinim kulturama, termine i pojmove specifične za datu kulturu, parajezičke elemente (gestikulacija, mimika, intonacija, naglasak i sl.) kao i ostale kulturološke šablone. Poznata je činjenica da kulturološke razlike naročito dolaze do izražaja u označavanju rodbinskih odnosa. Kako i autorica navodi, različiti rodbinski sistemi i njihovi jezički označitelji predstavljaju vrlo čest prevodilački problem. S tim u vezi, ponuđen je i detaljan pregled terminologije srodstva u bosanskom i njemačkom jeziku i date su korisne upute za prevazilaženje ili amortiziranje leksičkih praznina nastalih usljed spomenutih kulturoloških razlika.

Važan dio prevodilačkog posla predstavlja proces istraživanja u vezi sa, najčešće vrlo specifičnom, stručnom tematikom ili terminima građe koju je potrebno prevesti. Autorica ovaj proces označava terminom *rešerširanje* i potcrtava važnost kvalitetnog rešerširanja, što podrazumijeva korištenje dvojezičkih i jednojezičkih rječnika, stručnih rječnika, slikovnih rječnika, enciklopedijskih leksikona, paralelnih tekstova i sl. Međutim, u procesu prevođenja, rješenja ponuđena u rječnicima često mogu biti varljiva i odvesti na krivi trag. Stoga, autorica snažan akcent stavlja na pojam konteksta. Imajući u vidu da je kontekst od ključne važnosti za svaki vid komunikacije, pogotovo za prevođenje, autorica je iznijela niz primjera iz njemačkog jezika kojima ilustrira kako se ista riječ ponaša u različitim kontekstima i kako je u drugom jeziku valja prevesti sasvim drugačijim označiteljima. U tom smislu, vrlo su uputni primjeri rečenica s istom riječju u različitom kontekstu i predloženi prijevodi na bosanskom jeziku.

U knjizi se nadalje nižu tematske cjeline u kojima se s teoretskog i praktičnog stajališta raspravlja o različitim vrstama prevođenja. Prvo među njima je usmeno prevođenje kao najstariji oblik prevođenja, koje se nadalje dijeli na konsektivno i simultano prevođenje. Važan moment predstavljaju razmatranja i sugestije o različitim pristupima pismenom i usmenom prevođenju. Budući da za razliku od pismenog prevođenja, gdje prevodiocu na raspolaganju stoje uglavnom duži vremenski period kao i različita sredstva za rešerširanje, usmeno prevođenje zahtijeva momentalnu reakciju i jezičko rješenje, i prevodiocjev pristup jednom i drugom obliku prevođenja, kako naglašava autorica, mora korespondirati sa zahtjevima datog teksta. M. Hrustić nudi rješenja za najčešće prevodilačke probleme koji se pojavljuju kod usmenog prevođenja od savladavanja različitih stručnih oblasti, mogućnosti pripreme za usmeno prevođenje, do nerazumijevanja izgovorenog ili grešaka samog govornika.

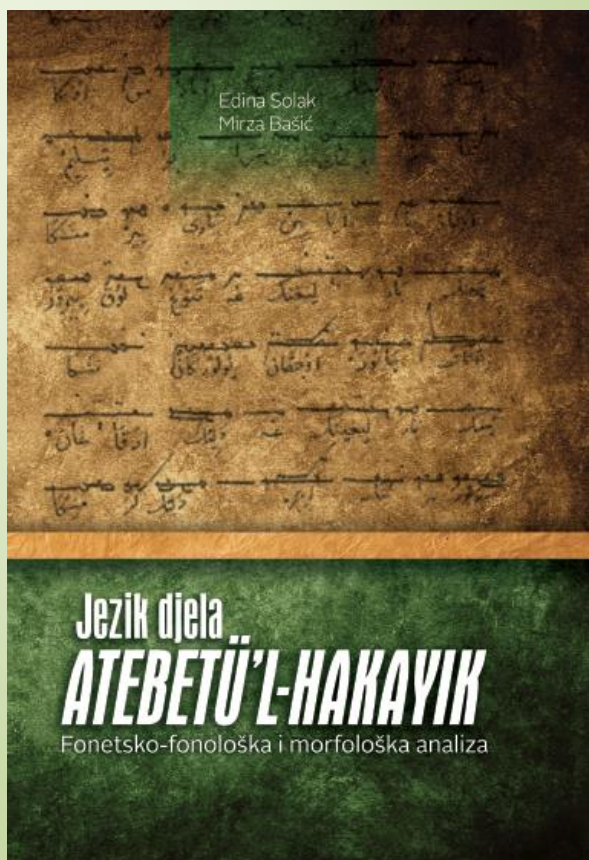
Praktična vrijednost knjige za prevodioce njemačkog jezika dolazi do izražaja u devetom poglavlju knjige, koje nosi naslov *Prevodilački problemi*. Kao neki od najčešćih prevodilačkih problema ističu se novi pojmovi nepoznati u datom društvu i jeziku i realije, pod kojima se podrazumijevaju društvene, ekonomske ili kulturološke pojave, ustanove, institucije i sl. svojstvene određenoj društvenoj i jezičkoj zajednici. Kada je riječ o lingvističkim problemima, autorica ih vezuje za polisemiju, homonimiju i sinonimiju. Kroz konkretne primjere koji ukazuju na leksičku i gramatičku višeznačnost riječi, ilustrira probleme s kojima se može susresti prevodilac, ali nudi i konkretna rješenja čiji je idejni koncept primjenjiv na prevodilačke probleme u svim jezicima. Ono što se iz navedenih primjera i objašnjenja nameće kao nedvosmislen zaključak jeste činjenica da se dobar prevodilac u problematičnim situacijama uvijek mora pozivati na kontekst i opće znanje. Na osnovu morfoloških i sintaksičkih analiza s prevodilačkog aspekta problematičnih rečenica, postaje razvidna i nužnost da prevodilac pouzdano vlada morfološkim kategorijama i sintaksičkim odnosima predmetnih jezika.

Meliha Hrustić lingvistički precizno nastavlja da dijagnosticira i sistematizira različite vrste prevodilačkih problema i u narednim dvama poglavljima knjige, koja nose naslove

Problemi ekvivalencije i Prevođenje frazema. Iako je problem prevodivosti, tj. (ne)mogućnosti pronalaženja ekvivalentnih rješenja u jeziku cilju, bezvremenska rasprava koja seže u domen filozofije, ne upuštajući se u putešestvije nepreglednim i nestalnim poljima filozofskih rasprava, M. Hrustić polazi od komunikativne funkcije prevođenja i ostvarivosti ove funkcije u procesu prevođenja. Vođena ovim obrascem predstavlja tipove ekvivalencije na leksičkom nivou i iznosi postupke i metode za prevazilaženje praznina nastalih usljed manjeg ili nikakvog podudaranja leksema iz jezika izvora i jezika cilja. Osim leksema, problem ekvivalencije pojavljuje se u mnogo izraženijem obliku kod frazema, koji su u nemalom broju slučajeva sami po sebi teško razumljivi. U knjizi se susrećemo s velikim brojem frazema iz bosanskog i njemačkog i njihovih ekvivalenata u jeziku cilju kroz koje se moguće uvjeriti da se u prevođenju frazeoloških jedinica iskazuje i (ne)umješnost prevodioca.

Budući da je potpuna podudarnost između dva jezika nemoguća, u teoriji prevođenja su razvijeni principi transformacije, koje prevodilac mora primijeniti kako bi pomoću određenih kompenzacijskih sredstava preveo ono što se ne može direktno prevesti. Neki od osnovnih prevodilačkih postupaka obrazloženih u ovoj knjizi su promjene u redu riječi, supstitucije (vrsta riječi, rečeničnih članova, na nivou rečenice), dopunjavanje i izostavljanje. Za prevodioca, naročito početnike, vrlo je korisno i ohrabrujuće biti upoznat s ovom vrstom od teorije priznatih postupaka koji će osigurati neophodnu individualnu slobodu prevodiocu u cilju postizanja maksimalne komunikativne, ali i stilske funkcije prevođenog teksta.

Lingvazin preporučuje knjigu

Izdavač: Udruženje za filološka istraživanja "Filološki krug"
Zenica, 2019.

Posljednje poglavlje knjige *Faux amis* ('lažni prijatelji') svojevrsno je upozorenje prevodiocima o tretiranju i prevođenju riječi iz stranog i maternjeg jezika koje zvuče isto ili slično, a imaju drugačija značenja. Autorica kroz mnoštvo primjera, najčešće iz srodnih jezika, predočava različite semantičke varijacije fonetički i fonološki istih ili sličnih riječi i upozorava da ovakve jezičke pojave mogu zavesti na krivi prijevod te sugerira maksimalnu opreznost i sumnjičavost u susretu s takvim riječima i frazeologizmima.

Knjiga *Prevođenje u teoriji i praksi*, kao ni sama teorija prevođenja, ne pretenduje da ponudi gotove formule i strategije za postizanje savršenog prijevoda. Bilo kroz primjere iz prakse, bilo kroz teorijska obrazlaganja predstavljene metode, principi i jezičke i vanjezičke pojave, vrlo su korisne upute koje prevodiocu treba da pomognu, ohrabre ga, ali i akcentiraju njegovu veliku odgovornost u procesu iznalaženja kvalitetnog prevodilačkog rješenja. Tematizirajući sve navedene pojedinosti, autorica uspijeva da predoči kompleksnost i odgovornost prevodilačkog posla, koji je nerijetko potcijenjen, podiže strogu i neophodnu granicu između poznavalaca stranog jezika i prevodilaca, prevodilačkom pozivu vraća ugled i postavlja ga na mjesto koje mu pripada. ■

Halid Bulić: *Teme iz lingvističke bosnistike*

(Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, 2016)

U izdanju Instituta za bosanski jezik i književnost u Tuzli 2016. godine objavljena je knjiga Halida Bulića *Teme iz lingvističke bosnistike*. Sadržaj knjige čini osamnaest priloga koje je autor ranije objavio u različitim domaćim i inozemnim lingvističkim časopisima, zbornicima radova te internetskim portalima. Radovi su podijeljeni u pet tematskih cjelina.

U prvoj cjelini sabrani su radovi koji se tiču različitih aspekata veznika u bosanskome jeziku. Prvi rad pod naslovom *Veznici i junktori u bosanskom jeziku – teorijsko i terminološko razgraničenje* (9–27. str.) nastoji razjasniti relaciju koja postoji između veznika i junktora kao gramatičkih kategorija riječi. Junktori funkcioniraju kao sredstva veze na rečeničnoj razini, koja su vrlo heterogena i uključuju sve veznike u rečenici. S druge strane, kategorija veznika po sastavu je uža, ali je, s druge strane, funkcionalno šira jer osim junktorske veznici imaju i druge službe (konektorske, intenzifikatorske). To su glavne postavke koje autor razvija u ovome radu nastojeći dokazati utemeljenost i opravdanost opisanog razgraničenja. U drugom prilogu (*O “veznim sredstvima” zavisnoupitnih klauza*, 29–40. str.) Bulić problematizira sintaksičku narav riječi koje se u gramatikama dosljedno smatraju veznicima zavisnoupitnih klauza u složenim rečenicama. Nakon detaljne analize on zaključuje da se takve riječi ne mogu smatrati veznicima te da je stoga zavisnoupitna klauza s glavnom klauzom uvijek povezana bez veznika (asindetski). Treći, nešto kraći rad u okviru ove cjeline (*Odnos uzvika i veznika u bosanskom jeziku*, 41–48. str.) posvećen je propitivanju mogućeg ukrštanja funkcija veznika i uzvika. Autor zaključuje da takve mogućnosti otpadaju te da su sve potencijalno sporne situacije sintaksički vrlo jasne.

Druga cjelina donosi također tri rada posvećena pridjevima. U prvom od njih (*Klasificiranje pridjeva u bosanskom jeziku*, 51–85. str.), koji je dosta opširan, Bulić, iskazujući rezerve prema klasifikacijama u postojećim južnoslavenskim gramatikama koje su dominantno semantičke, nastoji postaviti i predložiti relevantne kriterije podjele pridjeva u bosanskome jeziku. Po njegovu mišljenju to bi trebala biti isključivo njihova gramatička svojstva, i to: deklinabilnost te broj i vrste deklinacija kojima pripadaju (deklinabilni / indeklinabilni), zatim komparabilnost (komparabilni / nekomparabilni), sposobnost za atributivnu i predikativnu funkciju (atributivno-predikativni / samo atributivni / samo predikativni) te sposobnost redupliciranja (reduplikativni / nereduplikativni). Drugi i treći prilog zapravo su kratki osvrti na pojavu tzv. hibridnih indeklinabilnih pridjeva (*Hibridni indeklinabilni pridjevi u bosanskom jeziku*, 87–91. str.) te na pitanje opravdanosti citatnog oblika pridjeva u ženskom rodu (*Rod pridjeva i “drugo stanje”*, 93–97. str.).

Treća je tematska cjelina ove knjige najobimnija. U njoj je sabrano šest radova koji su posvećeni pitanju dopuna (komplemenata). Bulić preuzima definiciju dopuna koju je predložio i razradio njemački gramatičar U. Engel smatrajući ju najboljom. U prvom od tih radova (*Objekatske supstantivne dopune u obliku prijedložno-padežnih izraza u bosanskom jeziku*, 101–109. str.) autor se kratko osvrće na temu koja je u školskim gramatikama općenito poznata kao indirektni prijedložni objekti. Autor zaključuje da upravo takva formulacija nije dobra jer glagolska rekcija ne specificira samo prijedlog nego i padežni oblik dopunskog supstantiva, zbog čega i treba govoriti o prijedložno-padežnim dopunama. Drugi prilog donosi rezultate korpusnog istraživanja dopuna modalnim i faznim glagolima

(Dopune modalnim i faznim glagolima u djelima Meše Selimovića, Skendera Kulenovića i Derviša Sušića, 111–123. str.). Autor izvodi zaključak da se u istraženim izvorima u skoro jednakom omjeru koriste dopunski infinitiv te spoj *da* + prezent kao predikativi. Sljedeća četiri rada tiču se adverbijalnih dopuna (*Vremenska adverbijalna dopuna u bosanskom jeziku* (125–129. str.), *Načinska adverbijalna dopuna u bosanskom jeziku* (131–135. str.), *Kvantitativna adverbijalna dopuna u bosanskom jeziku* (137–141. str.) i *predikatski apozitiv u službi adverbijalnih dopuna* (143–156. str.)). Riječ je o tri vrlo kratka priloga posvećena trima semantičkim tipovima dopunskih adverbijala (vremenskoga, načinskoga i kvantitativnoga) te jednom nešto dužem u kojem se raspravlja o dopunskom predikatskom apozitivu s popratnookolnosnim značenjem. Inače, Bulić ključnom značajkom svih adverbijalnih dopuna smatra to što njihovo prisustvo osigurava gramatičnost rečenice.

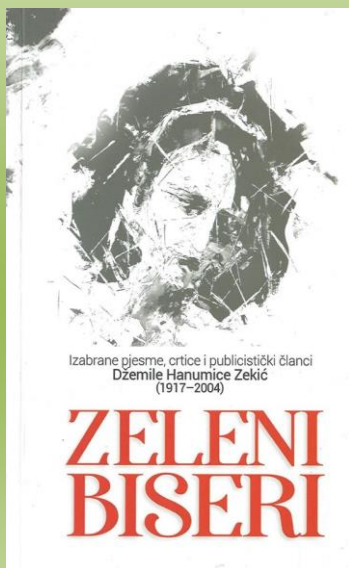
U četvrtu cjelinu autor je uključio samo dva priloga – jedan o vokativu, a drugi o imperfektu. U članku pod naslovom *Upotreba vokativa u strukturi rečenice* (159–173. str.) Bulić nastoji pobiti jednoglasan stav gramatičara o tome da vokativu kao nerelacijskom padežu u rečenici nije svojstvena sintaksička služba. Analizirajući rečenice kakva je naprimjer “Ali ne volim kad me zove ‘mica-maco’” on zaključuje da se mora govoriti o sintaksičkoj funkciji vokativa. Iako je provedena analiza vrlo zanimljiva i poticajna, mislim ipak da je takav zaključak ponešto prijeporan. Osvrćući se, u drugom prilogu, na imperfekt Bulić ističe da taj glagolski oblik uprkos svojoj vrlo slaboj zastupljenosti u savremenom bosanskom jeziku, naravno, mora biti i dalje opisivan u sistemu glagolskih oblika u gramatikama te da suprotna mišljenja (usp. Riđanović) apsolutno nisu prihvatljiva.

Konačno, u petoj, posljednjoj cjelini ove knjige objedinjeni su radovi koji su tematski prilično raznovrsni, a zajedničko im je to što ne pripadaju “gramatičkim temama”. U prvom od njih (*Formalne, stilske i idejne odlike Gaševićeva, Bašagićeva, Zenunovićeva i Kadićeva mevluda*, 185–198. str.) autor se okušao u kratkom opisu mevluda kao književne pojave ili, po njegovu mišljenju, književnog žanra. Taj opis navodi na zaključak da mevlud kao žanr nije “potpuno zatvorena i istrošena forma” te da postoji prostor za njegov daljnji razvoj. Sljedeća dva priloga (“Trogrba deva” i “sijamski trizanci” – dva različita gledanja na jezičku situaciju u Bosni i Hercegovini (199–202. str.) i “Trofazni visokonaponski sistem” i “Rašomon” – još dvije figurativne predstave lingvističke situacije u Bosni i Hercegovini

(203–210. str.)) jesu osvrtni na različite figurativne formulacije kojima se pojedini autori koriste da upute na bosanski (odnosno bosanski, hrvatski i srpski) jezik. Ocjenjuje da su formulacije “trogrba deva” (D. Greenberg, 2005) i “trofazni visokonaponski sistem” (B. Tošović, 2011) neprimjerene, nespretne (a možda i zlonamjerne), dok su formulacije “sijamski trizanci” (Dž. Jahić, 1999) i “Rašomon” (M. Katnić-Bakaršić, 2013) uspjele i sasvim primjerene. Petu cjelinu i samu knjigu zatvara dosta opširan prikaz knjige *Stilistika* Marine Katnić-Bakaršić, koju ocjenjuje izuzetno vrijednim djelom.

Zaključno se može kazati da je knjiga Halida Bulića *Teme iz lingvističke bosnistike* vrlo zanimljivo i tematski raznovrsno štivo koje će biti veoma korisno prije svega onima koje zanima gramatika bosanskoga jezika (i gramatika općenito), ali i drugima koje privlače lingvističke teme. Priloge u ovoj knjizi posebno krasí preglednost, jasnoća izlaganja te jasno izražena i ostvarena autorova namjera da čitaoca uvjeri u zasnovanost svojih postavki, tvrdnji i zaključaka. ■

Lingvazin preporučuje knjigu

Priredio: Nehrudin Rebihić

Izdavač: Bridge, Sarajevo, 2019.

Halid Bulić: *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića*

(Institut za bosanski jezik i književnost u Tuzli, 2018)

Monografija *Pragmatički aspekti romana Ponornica Skendera Kulenovića* autora Halida Bulića izričito je fokusirana na jezik djela, to jest na jezik kao sredstvo koje iziskuje značajne i potrebne efekte. Kao velike prednosti romana ističu se bogatstvo jezika (na tragu Kišove teze o Skenderu Kulenoviću kao rudaru jezika), dobra organizacija fabule, tačna psihološka profiliranost likova, neupitna motivacija itd. Autor traga za samom upotrebom jezika u ovom kanonskom književnom djelu bošnjačke književnosti, ističući da je književnost i priča, i ideja, i kompleksna i nesvakidašnja *upotreba jezika* te da se jezik u književnosti testira i legitimira, da se širi do krajnjih granica, što rezultira veoma značajnim ishodima. Upravo je takva *upotreba jezika* veoma precizno predočena i objašnjena u ovoj monografiji.

Nadalje, autor dokazuje da analiza upotrebe jezika doprinosi interpretaciji samog djela, uz tezu da recipijent bez prethodnog znanja (Umberto Eco takvog čitaoca naziva *kompetentnim čitaocem*) može na ispravan način interpretirati *dobro književno djelo*. U vezi s tim navodi se da su neka dosadašnja interpretiranja romana *Ponornica* bila pogrešna, što se ogleda u: a) nerazumljivosti zbog dugih rečenica i kompliciranih sintaksičkih konstrukcija; b) višesmislenosti zbog korištenja mnogo zagrada unutar rečenica; c) impresionističkim tekstovima bez objektivnosti; d) proizvoljnom učitavanju činjenica i e) opterećenosti ideologijama. Očito je da je monografija vid naučne nakane da se kroz opisivanje nekih aspekata upotrebe jezika u tekstu ostvari doprinos interpretaciji ovog kanonskog romana.

Analiza teksta polazi sa stajališta *pragmastilistike*, što znači da takav pristup kombinira pristup pragmatike i stilistike da bi odgovorio na pitanje kako se to jezik u književnosti koristi u kontekstu i kako doprinosi karakterizaciji protagonista u književnom djelu. *Pragmalingvistika* i *literarna pragmatika* dva su pristupa analizi teksta romana *Ponornica*, s tim da sam korpus uvjetuje i zalaženja područja koja su predmet proučavanja *analize konverzacije* i *analize diskursa*.

Pored uvodnog dijela, ova monografija sadrži još deset poglavlja: 1) *Pragmatička vrijednost naziva životinja i biljaka*, 2) *Citati i reproduciranje gotovih oblika*, 3) *“Unutarnja leksikografija”*, 4) *Imena i imenovanje*, 5) *Mi – oni i slične dihotomije*, 6) *Svijest o jeziku*, 7) *Upotreba strategija pozitivne i negativne učtivosti*, 8) *Pragmatička vrijednost šutnje*, 9) *Ponornica između dviju carevina* te 10) *Pragmatička uloga navodnika*. Svako poglavlje tretira reprezentni jezički korpus koji analizira određenu temu, što, između ostalog, približava interpretaciju djela i njegove kvalitete.

Prvo poglavlje, *Pragmatička vrijednost naziva životinja i biljaka*, o denotativnim je i konotativnim značenjima u tekstu, odnosno o njihovim stilističkim i pragmatičkim efektima. U ovome poglavlju također su predočeni primjeri stereotipiziranja životinjskih vrsta, odnosno povezivanja ljudskih sposobnosti sa sposobnostima životinja i sl. te primjeri konceptualnih metafora.

Poglavlje *Citati i reproduciranje gotovih oblika* najprije se bavi Senijinim pismom, ali i umetnutim stihovima i ostalim *tekstovima u tekstu* koji u velikoj mjeri imaju pragmatičku funkciju.

U poglavlju *“Unutarnja leksikografija”* tretira se izbor riječi samog autora jer tekst sadrži veliki broj leksema nepoznatog ili slabije poznatog značenja (nekih značenja nema ni u rječnicima).

Etiketiranje likova u ovom romanu prikazano je u poglavlju *Imena i imenovanje*, što, također, posjeduje pragmatičku vrijednost, a najviše je riječi orijentalnog porijekla, najčešće preuzetih iz turskog jezika.

Mi – oni i slične dihotomije poglavlje je o deiktičkim riječima, odnosno onim primjerima dihotomije *mi – vi* koji služe za uspostavljanje granice među kolektivima, a kao najtipičniji primjer autor navodi razgovore Muhamedbegovog oca sa kmetovima u selu.

Poglavlje *Svijest o jeziku* tretira različita tumačenja jezika i njihovih relacija, a se pod tim podrazumijevaju stavovi likova o maternjem jeziku, ali i stranim jezicima, prevođenju i sl.

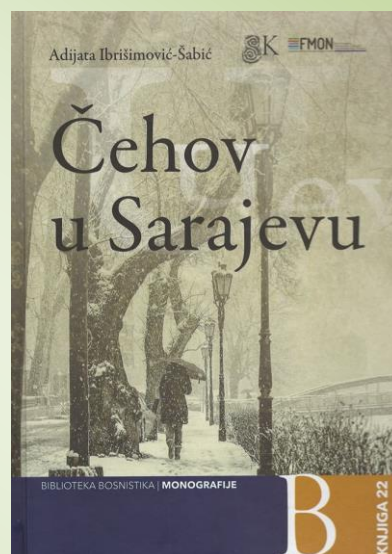
Upotreba strategija pozitivne i negativne učtivosti poglavlje je koje se bavi učtivom *upotrebom jezika* u tekstu romana, što se dokazuje različitim načinima obraćanja likova jednih drugima.

U poglavlju *Pragmatička vrijednost šutnje* opisani su i klasificirani svi primjeri ostvarene šutnje u tekstu romana. Svi su primjeri interpretirani u skladu s kontekstom u kome se ostvaruju, pa tako Djedova šutnja znači odobravanje, situacije u kojima se pojedini likovi ne snalaze reagiraju *šutnjom nesnalazjenja* i sl.

U poglavlju *Ponornica između dviju carevina* autor traga za prikazima odnosa osmanske i austrougarske vlasti, odnosno za vidljivim *filijama* i *fobijama* pojedinih likova u vezi s njima.

Posljednje poglavlje, poglavlje *Pragmatička uloga* navodnika, dokazuje bipolarnu ulogu navodnika (korisni su, ali i protivrječni), što čitaoca imperativno vraća na detaljnu analizu jezika samoga romana, odnosno na njihov značaj koji navodi na *ispravno* razumijevanje teksta. ■

Lingvazin preporučuje knjige

Izdavači: Slavistički komitet, Sarajevo i
Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar, 2019.

Prevođenje Tesnièreovih *Éléments**

U jednom trenutku, radeći na svom doktorskom radu oko 2000. godine, postao sam svjestan činjenice da temeljno djelo Luciéna Tesniérea *Osnovi strukturalne sintakse* (1959) nije prevedeno na engleski jezik. Prevedeno je bilo na druge evropske jezike (španski, njemački, italijanski i ruski), ali ne i na engleski. To je bilo iznenađujuće i predstavljalo je priliku. Već u tom trenutku moje svijesti o teorijama sintakse i gramatike, bio sam uvjeren da se u svojoj karijeri želim usredotočiti na gramatiku zavisnosti (DG). Stoga sam shvatio da bih mogao steći kredibilitet kao stručnjak za DG tako što bih napokon preuzeo na sebe da posvetim vrijeme i trud da prevedem *Osnove* na engleski. Mogao sam olakšati sebi da steknem reputaciju stručnjaka u DG-u time što bih napokon učinio ono što je bilo potrebno da se Tesnièreovo utjecajno djelo prevede na međunarodni jezik.

Nakon završetka dokorskog rada, probno sam započeo projekt prevođenja. Vjerujem da je to bilo oko 2004. godine. Ipak, moji početni naponi na ovom području nisu bili ozbiljni, pa sam postigao mali napredak. U tom trenutku mi je nedostajalo ono što je bilo krucijalno, naime, čvrsta povezanost s francuskim jezikom. Francuski sam učio samostalno, ali nedovoljno da bih se osjećao pouzdanim u svoje sposobnosti. Ta se situacija konačno promijenila 2011. godine. Te je godine održana prva međunarodna konferencija o lingvistici zavisnosti (Depling) u Barceloni u Španiji. Konferenciju su organizirali ljudi koji poznaju DG pa sam tu konačno upoznao nekoliko ljudi čije sam radove čitao. Jedan od njih bio je Sylvain Kahane, Francuz koji je također bio zainteresiran za Tesnièreovo djelo. Ubrzo nakon konferencije u Barceloni 2011, u e-mailu sam predložio da mi, Sylvain i ja, prevedemo Tesnièreove *Osnove* na engleski. Sjećam se Sylvainovog odgovora na moj prijedlog: napisao je da to mnogo želi, bez ikakvog oklijevanja.

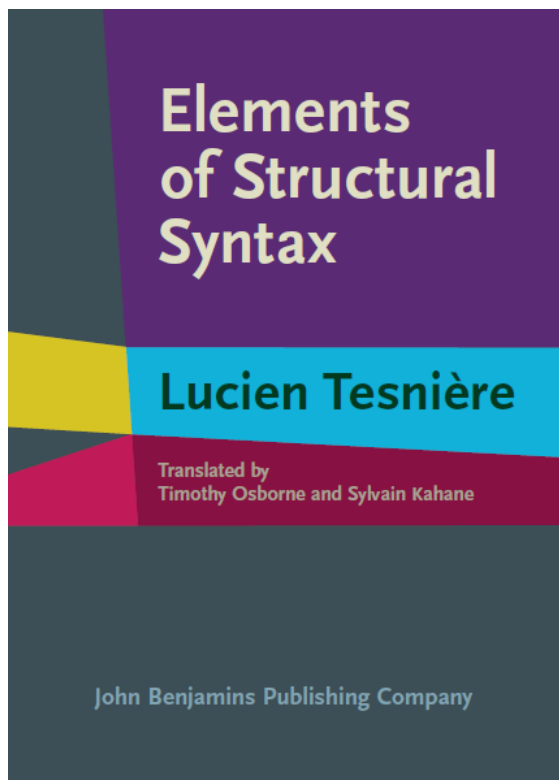
Većina prijevoda završena je tokom trogodišnjeg razdoblja, od 2011. do 2014. Prvo sam napravio grubi prijevod i poslao rad Sylvainu kako bi mogao provjeriti tačnost. Bilo je mnogo praznina, teških mjesta na kojima nisam bio siguran kako je najbolje uhvatiti Tesnièreovu namjeru. Prevodio sam na staromodni način, bez pomoći softvera za prijevod. Cilj mi je bio i da se u sklopu cijelog pothvata upoznam s Tesnièreovom teorijom, tako da sam zadovoljan neprestanim radom, razmišljao o bogatstvu podataka i uvida kako bih mogao na odgovarajući način uhvatiti na engleskom jeziku ono što je Tesnière namjeravao reći. Za sljedeću Depling konferenciju, koja je održana 2013. godine u Pragu, ponovno sam otputovao u Evropu. Proveo sam dvije sedmice u Parizu, gdje sam blisko sarađivao sa Sylvainom, kako bih popunio praznine u prijevodu koje su ostale. Godine 2014. i 2015. lektorirali smo smo prijevod i napisali *Uvod prevodilaca*. Sylvain i ja nismo se uvijek slagali kako protumačiti Tesnièreovu teoriju. O jednoj ključnoj oblasti neslaganja raspravljali smo u našem uvodu u knjigu (vidjeti odjeljke 4.9, 4.9.1 i 4.9.2 u *Uvodu prevodilaca*).

Mnogi su pomogli provjeravajući podatke iz raznih jezika. Naprimjer, Igor Mel'čuk provjerio je brojne ruske primjere u knjizi. Budući da tečno govorim njemački, uspio sam osigurati tačnost tih primjera. Drugi su pomogli provjerom podataka s drugih jezika. Naprimjer, Yuri Bizzoni provjeravao je latinske i klasične grčke primjere,

Lucien Tesnière

* Knjiga Luciena Tesniérea *Éléments de syntaxe structurale* (Osnovi strukturalne sintakse) objavljena je 1959. godine u Parizu. Ta se knjiga smatra temeljnim djelom moderne gramatike zavisnosti, jednog od najutjecajnijih pristupa u proučavanju sintakse. Povodom šezdesetogodišnjice objavljivanja ovog djela Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu organizirao je okrugli sto 4. 12. 2019. godine. Svoju podršku ovom događaju pružio je i profesor Timothy Osborne s Univerziteta Zhejiang (Hangzhou, Kina), jedan od prevodilaca knjige *Éléments de syntaxe structurale* na engleski jezik. Profesor Osborne napisao je za tu priliku ovaj tekst, koji je pročitao na okruglom stolu i koji sada sa zadovoljstvom u cijelosti dijelimo s čitaocima *Lingvazina*. (Napomena urednika)

Engleski prijevod knjige *Éléments de syntaxe structurale* dostupan je na sljedećem linku (Open Access):

<https://www.jbe-platform.com/content/books/9789027269997#chapters>

Koristan link: depling.org

Özlem Çetinoğlu turske primjere, Vered Silber-Varod hebrejske primjere, András Imrényi mađarske primjere, Mikel Forcada baskijske primjere, Dina El Kassas arapske primjere itd. Tokom pripreme našeg prevodilačkog uvoda Sylvain je posjetio Bibliothèque Nationale de France (BNF) u Parizu kako bi ispitao Tesnièreove originalne materijale koji su tamo pohranjeni. Ovaj je postupak omogućio nove značajne uvide, omogućujući Sylvainu da doprinese centralnom dijelu našeg uvoda, koji se odnosi na bibliografske podatke o Tesnièreovim poduhvatima u školovanju i karijeri.

Budući da je moj prvobitni interes i cilj prevodenja Tesnièreovih *Osnova* dijelom bio i to da fundamentalni napor koji je pomogao uspostavljanju DG kao posebnog pristupa sintaksi prirodnih jezika učinim dostupnim najširem mogućem krugu publike, mislim da je prikladno komentirati u kojoj je mjeri Tesnière bio svjestan onoga što će kasnije doći kao rezultat njegovih napora. Za vrijeme pisanja *Osnova* još nije bila utvrđena razlika između zavisnosti i konstituentnosti (tj. frazne strukture). To je razlikovanje uspostavljeno šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada su se objavljene i počele se ocjenjivati ideje Tesnière (i Chomskog). S tim u vezi, Tesnière vjerojatno nije namjeravao ustanoviti gramatiku zavisnosti za prirodne jezike. Doista, podteorija translacije (transfera), koja zauzima posljednjih 280 stranica knjige, nedvojbeno je manifestacija frazne strukture (vidi odjeljak 4.9.1 u *Uvodu prevodilaca*). U tom pogledu, Tesnièreova pozicija utemeljitelja moderne DG, iako je zagaranirana u ključnom smislu, nije sasvim tačna. Tačnije je priznati da je razvio detaljan i sofisticiran hibridni pristup sintaksi prirodnog jezika, u velikoj mjeri kombinirajući i zavisnost i konstituentnost. ■

Odsjek za bosanski, hrvatski i srpski jezik
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu

poziva Vas na okrugli sto

**Šezdeset godina *Osnova strukturalne sintakse*
Luciena Tesnièrea**

Sudjeluju:

Meliha Hrustić
Lejla Tekešinović
Azra Hodžić-Čavkić
Halid Bulić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
Franje Račkog 1
Sala 30 (mali amfiteatar)

Srijeda, 4. 12. 2019. godine u 14 sati

Plakat za okrugli sto “Šezdeset godina *Osnova strukturalne sintakse* Luciena Tesnièrea”

Za *Lingvazin* govori
Teun A. van Dijk

Pitanja i prijevod s engleskog
Halid BULIĆ

Društveni mediji mogu se suprotstaviti rasizmu

Prof. Teun A. van Dijk

Lingvazin: Profesore Van Dijk, naučnoj javnosti poznati ste kao naučnik koji se bavi tekstualnom gramatikom, analizom diskursa, kritičkom analizom diskursa, odnosom jezika i ideologije... Šta Vas je motiviralo da postanete lingvist, a šta je utjecalo na to da izaberete navedene pristupe proučavanju jezika?

T. van Dijk: Počeo sam se zanimati za jezik i lingvistiku 1960-ih, jer sam se htio osposobiti da izučavam jezik poezije. A budući da se lingvistika u to vrijeme nije zanimala za poetski diskurs, uskoro sam se preusmjerio s lingvistike na izučavanje diskursa.

Lingvazin: Riječi *diskurs* danas se u literaturi pripisuju različita značenja. Koje je, po Vašem mišljenju, najbolje objašnjenje tog pojma?

T. van Dijk: Cjelokupna disciplina izučavanja diskursa nudi mnogo odgovora na to pitanje, kao što su oblik upotrebe jezika, oblik interakcije, izražavanje značenja, znanje i ideologije, tip komunikacije, način izražavanja moći itd.

Lingvazin: Vaše se ime redovno spominje kad se govori o *analizi diskursa*. Vi ste je početkom 1980-ih odredili kao "novu kros-disciplinu". Koje su granice i dometi *analize diskursa*?

T. van Dijk: Danas preferiram širi termin "diskursne studije" da označim ovu novu disciplinu, a ona se bavi svim lingvističkim, društvenim, kulturnim, političkim i historijskim aspektima teksta i govora u njihovim mnogim različitim kontekstima.

Lingvazin: U novije vrijeme *analiza diskursa* se sve češće spominje u sastavu konstrukcije *kritička analiza diskursa*. U čemu je, po Vašem mišljenju, razlika i može li danas postojati *analiza diskursa* koja nije *kritička*?

T. van Dijk: Sva izučavanja diskursa koja se ne bave društvenim i političkim aspektima zloupotrebe moći i otpora stoji izvan kritičkih diskursnih studija.

Lingvazin: U Vašim radovima često ste se bavili temom ideologije. Kakav je odnos ideologije i jezika? Mogu li oni jedno bez drugog? U kojoj mjeri jezik može oblikovati svijet?

T. van Dijk: Ideologija je sistem temeljnih uvjerenja društvene grupe. Pojavljuje se i reproducira putem diskursa i može se izraziti mnogim oblicima društvene prakse, uključujući diskurs.

Lingvazin: Mediji se mogu svrstati među najutjecajnije korisnike jezika. Vi ste se u više radova (*News as Discourse* /1988/, *News Analysis. Case studies of international and national news in the press* /1988/, *Racism and the Press* /1991/...) bavili i jezikom medija, naročito tekstovima novinskih vijesti. Koji su Vaši najznačajniji zaključci u vezi s medijskim vijestima kao diskursom? Mislite li da se stanje promijenilo u posljednjih trideset godina?

T. van Dijk: Mnogo je zaključaka da bi se saželi ovdje, ali moj rad na proučavanju rasizma u medijima pokazao je da mediji, kao dio simboličkih elita, jesu dio sistema koji reproducira rasizam. Danas je razlika u tome što se ovo dešava i putem društvenih medija – koji se također mogu i suprotstaviti rasizmu.

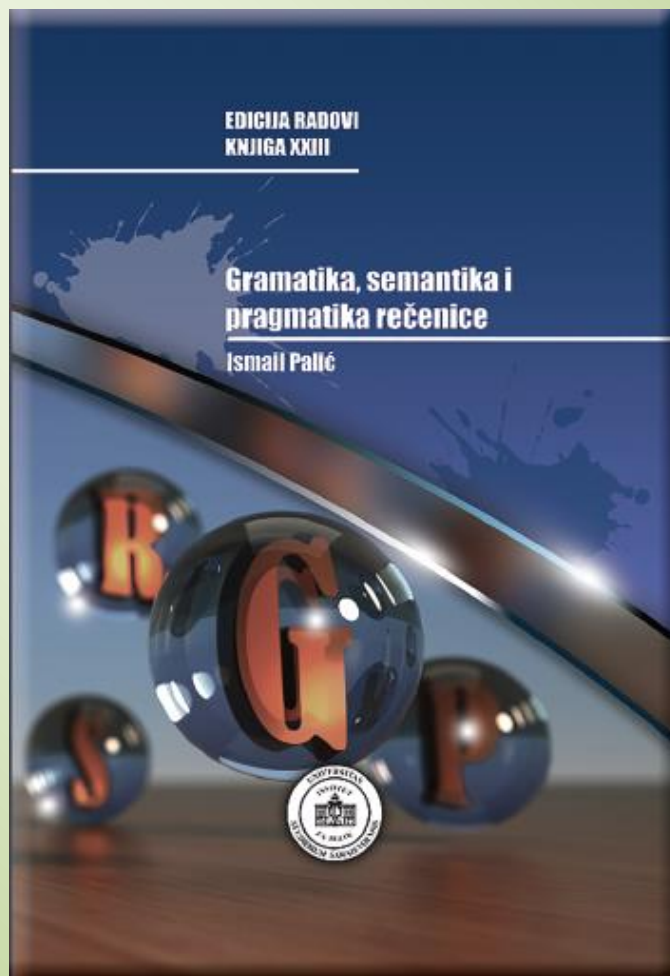
Lingvazin: U svojim ste radovima još od 1970-ih obrađivali i pragmatičke teme, tako da možemo reći da ste i sami doprinijeli “pragmatičkom obratu” u lingvistici. Koje su najznačajnije spoznaje do kojih ste došli proučavanjem pragmatike?

T. van Dijk: Ne smatram da sam baš doprinio pragmatičkom obratu, a moj jedini doprinos pragmatiki bio je pojam makro govornog čina.

Lingvazin: Postoji li neki lingvist koga biste istakli kao nekoga čiji su Vas lik i djelo posebno inspirisali tokom Vaše karijere?

T. van Dijk: Uvijek preporučujem mladim naučnicima da NE slijede samo jednog ili čuvenog naučnika i da za svoje istraživačke projekte radije budu inspirirani svim relevantnim studijama i naučnicima. To kažem i mnogim mladim naučnicima koji kažu da žele primijeniti moj rad. ■

Lingvazin preporučuje knjigu

Izdavač: Institut za jezik
Sarajevo, 2019.

Prijevod s engleskog
Almedina SMAJLOVIĆ
Anida ĆATIĆ

Magija imena: perspektiva terenskog istraživača

(Drugi dio)

2. Manambu iz provincije Istočni Sepik, Papua Nova Gvineja

Preselila sam se u Australiju (kao viša naučna saradnica Australskog vijeća za istraživanje) 1994. godine. Projekt na kojem sam radila bila je tipologija rodova i klasifikatora. Kako sam ulazila sve dublje i dublje u vrste sistema, shvatila sam da moram naučiti više o rodovima zasnovanim na obliku u jezicima provincije Sepik, na području Papue Nove Gvineje. Srećom, Alan Rumsey je vodio kurs metodologije terenskog rada na Australijskom nacionalnom univerzitetu (gdje sam tada radila). Savjetnica je bila Pauline Agnes Yuaneng Luma Laki, najkompetentnija stručnjakinja za jezik i tradiciju Manambua u pokrajini Istočni Sepik.

Manambu nije imao sveobuhvatnu gramatiku niti je bio na bilo koji način detaljno dokumentiran – i zato sam prihvatila ovaj novi, uzbudljivi poduhvat (vidjeti Aikhenvald 2008: 27–28 o prethodnim pokušajima opisivanja jezika). U tom je periodu Paulinin suprug James Laki, tada potpukovnik u vojsci Papue Nove Gvineje, pohađao vojnu akademiju u Kanberi. Pauline, profesionalna novinarka koja je uzela slobodne dane s posla u državnoj službi u Moresbyju da bi bila sa suprugom i pazila njihovo troje djece, počela me podučavati jezik manambu, bilježiti priče i govoriti mi o običajima ljudi i njihovom ponašanju. Pauline me usvojila kao svoju mlađu sestru (*ñamus*). Poput Tariana, i Manambu imaju klasifikatorni sistem srodstva te sam tako odmah stekla mnoštvo rođaka širom Srednjeg Sepika – ne samo Manambue već i Iatmule, Yalakue i mnoge druge. Pauline impresivno razumije svaki aspekt manambua – znajući i više nego što se od žene očekuje (muškarci na selu to prihvataju i često se obraćaju Paulini ako sami nešto ne znaju).

Važnost vlastitih imena za narod Manambu dobro je dokumentirana činjenica u antropološkoj literaturi: *Stealing people's names (Krađa imena ljudi)* Simona Harrisona iz 1990. godine predstavlja glavni izvor o Manambuima. Vlastita imena ključna su u kulturi i svakodnevnom životu mnogih naroda Srednjeg Sepika. Ona su izvor moći i simbol ličnog bogatstva. Zahtjev za vlasništvo nad zemljom tradicionalno je povezan sa znanjem imena ljudi, znamenitosti i objekata povezanih sa različitim klanovima. Harrison (1990: 59) procjenjuje da će svaki dobro upućeni čovjek na području Srednjeg Sepika ovladati hiljadama imena (što odražava procjenu Gregoryja Batesona /1958: 22/ da učen Iatmul “u glavi ima između deset i dvadeset hiljada imena”).

Paulinin status u zajednici i njeno duhovno bogatstvo ogledaju se u brojnim tradicionalnim ličnim imenima koje ima (koja se na jeziku manambu zovu *təp-a-sə* (selo-SVEZA-ime) ‘seosko ime’) – Yuaneg, Pakeneber, Iramanjau, Nyam, Bebeywagurakineber i Bebeypasekineber. Zatim je meni dala ime *Ñamamayrata:kw*, “snažno” ime predačkog ženskog totema iz njezinog očinskog klana zvanog Maliau. Ovo je zapečatilo našu vezu – od tada je ona postala moja davateljica imena i zaštitnica, u kontekstu Manambua.

2.1. Mnoštvo imena

Manambu pripada jezičkoj porodici ndu (zajedno s jezicima iatmul, yalaku i nekolicinom drugih). Govori ga oko 3000 ljudi u pet sela u okrugu Ambunti u pokrajini Istočni Sepik: Avatip, Malu, Yambon (ili Yuanab) tri su glavna sela, koja se pojavljuju na mnogim turističkim kartama Papue Nove Gvineje; dva manja su Yawabak i Apa:n. Pauline je iz Avatipa (*Ap-a-tap* /kost-SVEZA-selo/ ili ‘glavno selo’). Pauline i ja smo 2001. godine zajedno otputovale u Avatip (nakon što sam postigla da mogu u izvjesnoj mjeri tečno govoriti jezik).

Ovo nije bila moja prva posjeta Papui Novoj Gvineji. Unatoč tome, bila sam prezadovoljna, od trenutka kada smo se iskricali u Avatipu. Sve je bilo toliko drugačije od onoga na šta sam navikla u sjeverozapadnoj Amazoniji. Čak je i kanu u kojem smo putovali bio drugačiji. Tarianski kanu ima klupe. Izdubljeni kanu s isturenim motorom koji nas je dočekao u Ambuntiju (lokalnom misijskom centru) da nas vodi do Avatipa nije imao ništa nalik tome. Žene bi trebale sjediti na podu kanua, dok muškarci sjede na njegovom obodu ili stoje i upravljaju. A onda je stigla tropska kiša – bio je to početak mokre sezone. Pauline je veselo napomenula da ćemo se vrlo brzo osušiti nakon što kiša prestane. Moja prva misao bila je: “Hoćemo, ali šta je s mojim diktafonom, kasetama i bilježnicama?” Zamotala sam ih u svoj kišni pončo, nadajući se da će preživjeti. Jesu (a ja sam sljedeći mjesec provela kašljući – to mi je omogućilo da brzo naučim nazive mnogih bolesti).

I tako sam započela svoj novi život s novim jezikom. Veliki šok uslijedio je s imenima – kako zvati ljude? Prva osoba s kojom sam se upoznala bila je Jacklyn, moja klasifikatorna mlađa sestra. Jacklyn je trebala brinuti o meni. Ostala sam u njenoj kući i sprijateljila se s njenim djevojčicama. Znala sam da ću joj se obraćati sa *ñamus* ‘mlađa sestra (ili brat)’, a ona bi se meni obraćala sa *ma:m* ‘starija sestra (ili brat)’. Ali stvari nisu bile tako jednostavne. Pored rodbinskih naziva, ljudi slobodno koriste i vlastita imena. Moju novostečenu mlađu sestru sve vrijeme su zvali *Maliyooo!* Jacklyn niko nije zvao *Jacklyn*. Otrčala sam do Pauline po objašnjenje. Pauline je odgovorila da je Jacklyn njen *wali-sə*, ‘bjelačko ime’.⁵ I da Jacklyn ima *tap-a-se*, seosko ime, *Yuamaliwæg* ili *Yuamaliwæg*, koje bih trebala koristiti. Ali niko drugi je nije tako zvao. Čula sam samo *Mali* ili *Yuamali*. Pitala sam Jacklyn i rekla mi je da je *Yuamali* skraćena verzija, a *Mali* još kraća. A *Maliyooo!* je bio vokativni oblik za dozivanje sa određene udaljenosti.

To što postoji lepeza imena koja se mogu izabrati ne bi trebalo da me toliko iznenađuje, s obzirom na moju prošlost. Moje puno ime je Alexandra. U Sovjetskom Savezu neki bi ljudi koristili patronim i s poštovanjem mi se obraćali sa Alexandra Yurievna (tako da svi znaju da sam kćerka Yurija Aikhenvalda). Većina kolega i prijatelja znaju me kao Sashu; neki me srdačno nazivaju Sashka, Sashenjka ili čak Sanja; dragi prijatelj i kolega iz Perua zove me Sachita, a za prijatelja gruzijskog porijekla ja sam Sashiko. Neki lingvisti u bivšem Lenjingradu (sada St. Petersburg) nazivali su me Shurom (ustaljena skraćenica za Alexandra); moj otac bi povremeno koristio skraćenicu Sushka ili Susha. I bila sam svjesna potencijalne zbrke. Jednom, na vrhuncu Brežnjevljeva ugnjetavačkog režima, jedan danski semitolog došao je kod Alexandre Aikhenvald na Institut za orijentalne studije u Moskvi kako bi razgovarao o hebrejskim studijama (mojoj tadašnjoj specijalnosti). Institut je bio visokopolitiziran entitet u kojem smo mi lingvisti formirali malu zajednicu. Na kraju našeg razgovora (na engleskom) on me je pitao znam li, kojim slučajem, gdje da nađe Sashu Aikhenvald, za koju je donio neku zabranjenu literaturu Borisa Vaila, disidenta protjeranog iz Sovjetskog saveza nekoliko godina ranije. Nisam mogla a da se ne nasmijem – kakav glupi stranac! A sada, u kontekstu Manambua, i ja sam bila glupi stranac.

Polahko sam počela shvatati na koje načine ljudi koriste svoja imena i koja su njima draža. Mali (Yuamali, Yuamaliwæg, Yuamaliwæg ili Jacklyn) se uvijek obraćaju i nazivaju je Mali – ali to se odnosi samo na narod Manambu. Od 2001. godine, Mali je osoba na koju mogu da računaju svi u selu i moja je glavna referentna tačka. Iako je imala dvoje, a zatim i troje djece, uvijek je bila tu da pomogne u svemu, pa i da prepričava priče, prepisuje i objašnjava gramatičke jedinice. Godine 2014. odlučila je da me isprati u moj novi terenski jezik, Yalaku, koji se govori daleko od rijeke Sepik, odlučno insistirajući na tome da ti ‘suhozemci’ (*nebe-du*) neće znati da

⁵ Izraz *wali* je sam po sebi fascinantno – odnosi se na ‘istočni vjetar’, totemski teritorij (*wa:gw*) koji posjeduju predstavnici Klana Sunca i Mjeseca, gdje se također usvajaju bijelci.

paze bijelu ženu, posebno ako je Manambu. Za Yalakue ona je bila samo Jacklyn, isto kao i za nekolicinu posjetilaca bijelaca i rođake svog supruga Luca iz naroda Iatmul. Seosko ime je bilo poput nekog simbola pripadnosti grupi.

Bilo mi je zgodno što imam seosko ime. Svi me znaju ne kao *Sasu*, nego kao *Ńamamayrata:kw* ili, skraćeno, *Ńama*. Rođaci bi došli i pričali mi u kakvom smo srodstvu i kako je moje ime “snažno”. Nekoliko puta, kad bismo putovali kanuom po Sepiku i manjim pritokama, neko iz Avatipa bi naišao i pitao Mali: “Ko je ova bijela žena?” Mali bi odgovorila: “Ona nije bijela žena, ona je Ńama.” “O, Ńamamayrata:kw!”, bio bi njihov odgovor, a onda bi uslijedio kratak sažetak o tome kako smo u srodstvu. Imati ime bilo je poput državljanstva – moj status bijele žene padao je u drugi plan sada kada sam imala pravo seosko ime.

Tradicionalna imena su prilično dugačka i često se skraćuju. Tako se Pauline može zvati i obraćati njenim punim imenom Yuaneng, ili skraćeno sa Neng. Pokojna Yuawalup bila je moja klasifikatorna starija sestra. Bile smo posebno bliske jer je ona imala vitiligo, bolest koja kožu ostavlja obezbojenu i gotovo bijelu. Zapravo, bile smo jedine žene s bijelom kožom u selu i mogle smo saosjećati jedna s drugom jer je teško zaštititi našu bijelu kožu od nemilosrdnog sepikskog sunca. Mnogi su je jednostavno nazivali Walup. Kad sam je prvi put upoznala, predstavila se kao Patricia.

Ne može se svako ime skratiti. Yuakalu, ili Joela, Paulininog (i mog) mlađeg brata i bivšeg ministra za drumski saobraćaj u vladi Sir Michaela Somarea, rijetko ikad iko zove Kalu. Simon Harrison, antropolog Manambua, dobio je ime *Yuaseseng*, ali ga niko nikad nije zvao *Seseng*.

Ljudi imaju određena očekivanja u vezi s tim kako drugi treba da ih zovu. Yuawalup nije smetalo da joj se obraća sa Patricia. Mog ujaka Badaybæga zovu Paul (njegovim bjelačkim imenom) ili Baday. Ali moja snaha Damel (ili Dameliway), koja me je naučila pravilima šaljive interakcije među sestrama, ne voli svoje “bjelačko ime” Leona i kaže: “To nisam ja.” Mnogo djece i mladih više vole svoja bjelačka imena, a svoja seoska imena uopće ne znaju.

Seoska su imena dragocjena: ona su vlasništvo svakog podklana. Tome ćemo se posvetiti sada.

2.2. Manambu klanovi i sistem imenovanja

Narod Manambu dijeli se na tri klanske grupe: Wulwi-Nyawawi, koja je povezana sa Suncem i Mjesecom i svime blistavim; Gla:gw (“crnci”), koja je povezana sa zemljom i džunglom i svime tamnim; i Nabal-Sablap, grupa koja je između. Klanovi su egzogamni: članovi Gla:gwi i Wulwi-Nyawawi međusobno stupaju u brak, a pripadnici obaju ovih klanova stupaju u brak i sa Nabal-Sablapima (vidjeti Aikhenvald 2008: 11, Harrison 1990: 70–73). Privrženost klanu nasljeđuje se preko oca. Svaki podklan posjeduje set ličnih imena: poznavanje imenâ i predaka koji su ih nosili smatra se jednakim materijalnom bogatstvu: naprimjer, vlasništvo nad nekim zemljištem može se dokazati ili opovrgnuti na osnovu poznavanja imena pretka koji je tu živio. Kompetentni govornici znali bi imena više od četrnaest generacija unazad.

Upotreba imena koje pripada drugom klanu ili podklanu slična je krađi. Kad se to dogodi, starješine organiziraju raspravu o imenu (*saki*), s govornicima iz svakog podklana koji raspravljaju o totemskom vlasništvu nad imenom. U oktobru 2004. godine svjedočila sam takvoj raspravi o imenu i bilo mi je dozvoljeno da sjedim s muškarcima, fotografiram i snimam (u tom smislu, bijela žena se razlikovala od ostalih). Predmet spora između podklanova Sarak i Wagau iz klana Wulwi-Ńawawi bilo je ime *Kiginæbak*; ovo ime i njegov ženski ekvivalent *Kiginæbakæbar* osvojio je klan Wagau. Klan Sarak dobio je drugo ime: *Kægidæmi* i njegov ženski ekvivalent *Kægidæminæbar*, kao “kompenzaciju” (vidjeti opis ranijih rasprava o imenima u Aikhenvald 2008: 14–15 i Harrison 1990).

Pauline Laki i ostali Manambui rekli su mi da se djetetu daje ime iz očinskog podklana kada već napuni nekoliko mjeseci i kad se očekuje da će poživjeti (potvrda u Harrison 1990: 60). Prvo ime daje otac (ako je otac dovoljno učen) ili stariji upućeni muškarci u zajednici. Ovako dijete stječe svoj *ap-a-sæ* (kost-SVEZA-ime) ‘glavno ime (dosl. koštano ime)’. Ovo se također

može nazvati *ta:y-sə* (prvo-ime) i predstavlja glavno ime po kojem osobu znaju. Tokom života dijete može dobiti više imena poznatih kao *səgliak* ‘ne-glavno ime’. Neka od njih dat će očeva porodica; neka majčina rodbina, posebno ujak, kao znak žalosti. Nekada su se ta imena nazivala *kəpa-kur sə* (ime za uzimanje prljavštine), što je povezano sa tradicionalnim običajem mazanja blatom za vrijeme žalosti. Što više imena osoba ima, bogatije se osjeća. Postoji poseban odnos između onih koji dijele isto ime (*wasali*): oni su poput braće i sestara i očekuje se da se međusobno pomažu.

Imala sam dovoljno sreće da je moje *apa-sə*, tj. glavno ime, iz klana Maliau (klan Paulininog oca). Potom smo, u septembru 2013, Pauline i ja započele izučavanje gramatike manambua, tekstova i rječnika u Osnovnoj školi Avatip. Ovo je privuklo gomile. Držala sam svoj prvi javni govor na jeziku manambu i bila sam, vjerovatno, vidljivo iscrpljena od napora i zaglušujuće buke djece i odraslih. I onda je Paul Baday, moj klasifikatorni ujak, došao do mene i dao mi ime *Ap-a-ga:j* (kost-SVEZA-pijetao), u doslovnom prijevodu koščati pijetao (‘koščat’ je u manambuu po značenju isto kao i ‘veoma mršav’), dodavši da mi je to potrebno jer sam izgledala bolesno. Ime je bilo veoma prikladno jer je moja klasifikatorna majka (odnosno Paulinina majka) pripadala klanu Nabul, a kokoške i pijetlovi su njihovi totemi (ovome se vraćamo u dijelu 2.3). Osjećala sam se veoma bogato – sad sam imala dva seoska imena!

Lična imena u jeziku manambu čine posebnu potklasu imenica. Slično onome što smo vidjeli u tariani, ne mogu se posjedovati niti imati oblike za množinu. Mogu se pojaviti kao postnominalni modifikatori u apozicijskim imeničkim sintagmama, kao u *wun-a ma:m Yuanəŋ* (ja-SVEZA+FEM.SG stariji.brat/sestra Yuanəŋ) odnosno ‘moja starija sestra Yuanəŋ’. Međutim, za razliku od svih drugih imenica u ovom jeziku, one mogu imati oblik asocijativne množine. Ukoliko se sufiks *-bər* doda na ličnu imenicu, onda se odnosi na tu osobu i njenu porodicu ili bližnje, naprimjer *Mali-bər* znači ‘Mali i njena porodica’, a *Leo-bər* ‘Leo i ostali’.

Da se asocijativna množina može tvoriti samo na ličnim imenima nije toliko neuobičajeno: to je predvidjela Moravcsik (2003) u svojoj tipološkoj studiji. Ja sam na asocijativnu množinu u manambuu naišla slučajno. Znala sam da sufiks *-bər* u jeziku manambu ima još jedno značenje: koristi se kao nastavak za množinu nekoliko rodbinskih naziva (Aikhenvald 2008: 132–133): naprimjer, *aməy* znači ‘majka’, a *aməy-bər* znači ‘majke, klasifikatorne majke’.

Tokom ceremonije pogrebnog rituala, sjedili smo u Damelovoj kući u Avatipu, čekajući da Leo Yabwi Luma (Paulinin stariji brat) i njegova porodica dođu i donesu neko piće. Neko od ožalošćenih je upitao: *Leo-bər?* Ovo je uobičajen način da se u jeziku manambu pita gdje je neka osoba, koristeći samo ime. Ali zašto u množini? Imali smo samo jednog Lea u zajednici. S nevjericom sam ponovila pitanje. Onda je Damel objasnio: ona pita za Lea, njegove supruge (imao je dvije) i njegovu djecu. Pokazala sam na Malijinu kćerku Taninu, koja je upravo bila došla zajedno sa svojom mlađom sestrom i rođakom, i upitala: *Tanina-bər?* Damel je potvrdno klimnuo glavom. Nakon toga se pojavljivalo sve više i više primjera koji su potvrđivali da *-bər* ima različito značenje sa rodbinskim nazivima i ličnim imenima (neovisno o njihovom porijeklu). Svi su primjeri zabilježeni u spontanom govoru; nema nijednog primjera u mom korpusu priča Manambua (više od 30 sati snimaka).

Lična imena porijeklom iz jezika manambu izdvajaju se u odnosu na druge imenice na još jedan način. Manambu ima dva roda – ženski i muški. Oni su morfološki neizraženi: oblik imenice ne govori nam ništa o rodu kojem ona pripada. Ono što govori jeste oblik pridjeva, pokazna zamjenica ili glagol. Manambu imena su izuzetak: ona mogu sadržavati formative koji označavaju da pripadaju ženskom ili muškom rodu. Muška imena često sadrže *-du* ‘muškarac’ kao svoj posljednji element, kao u *Duamakway-du*, *Kawi-du*; ili mogu sadržavati *-bædi* ‘mladi’ kao u *Saun-bædi*, *Wali-bædi*; *-dəmi* (nepoznato značenje), kao u *Kasa-dəmi* ili *Kigidəmi*, ili *-nəbək* ‘brdo’?), kao u *Kiginəbək* (ime o kojem se raspravljalo u debati iz 2004. godine u kojoj sam imala privilegiju učestvovati). Ženska imena mogu sadržavati *-ta:kw* ‘žena’, kao u *Ŋamamayra-ta:kw*, *Saun-ta:kw*, *-kay*, kao u *Kwarawij bakay*, *Wak naw-kay*, *-mæg* ili *-wæg* kao u *Yuamali-mæg*, *Yuamali-mæg*, *Gabal-mæg*, ili *-(n)əbər*, kao u *Kiginəbəkəbər* or *Kəgidəminəbər* (vidjeti Aikhenvald 2008: 128–129).

Sva imena koja je osoba imala izgovaraju se na pogrebnim festivalima, u kontekstu mitova povezanih sa precima koji su ih nosili. Ona su sastavni dio *gra-kudi* (plakati-govor) ‘naricaljki, “žalospjeva”’, koje pjevaju samo žene, a i tužaljki o propalim brakovima (*namay*) i nostalgicnih pjesama (*sui*) koje pjevaju i žene i muškarci (Harrison 1990; Aikhenvald 2014a). Znanje o tome kako stvarati nove pjesme polahko odumire. Ali imena ostaju i dobijaju novu primjenu. U katoličkom posmrtnom govoru o jednom mladom Manambuu, tragično ubijenom na ulicama Madanga (gdje je studirao), njegov otac je naveo sva njegova manambu imena u tekstu napisanom na engleskom.

Često se iz glavnog imena osobe može zaključiti kojem klanu pripada. Mnoga imena podklana Maliau, u koji sam ja usvojena, počinju sa *Yu*, što je termin koji označava zelenu kućicu puža, što je totem ovog klana. Ovome posvećujemo pažnju u nastavku.

2.3 Totemi i termini oslovljavanja

U tradiciji Manambua, svaki bitan predmet pripada nekom podklanu: naprimjer, *sawn* ‘bijeli pelikan’, *wapwi* ‘odjeća’, *wali* ‘istočni vjetar’ pripadaju klanu Wulwi-Nyawu (a uz to i pisanje i tekovine povezane s ‘bijelim ljudima’, za koje se pretpostavlja da su došli s istoka: vidjeti bilješku 5). Iz ovog se razloga bijeli ljudi – što uključuje i mene i Simona Harrisona – usvajaju u ovaj klan. To je bila jedna od prvih lekcija koju sam naučila od Pauline.

Osim seta ličnih imena, svaki podklan posjeduje i dodatnu skupinu posebnih rodoslovnih imena (jedno ili više) za važne predmete i prirodne pojave. Takvi su krokodil (generički termin *mu*), kamen (*kabak*), pas (*a:s*), slit bubanj (bubanj s prorezom) (*ra:b*), totemistički obred inicijacije (*mali*), kuća (*wi*), ceremonijalna kuća (*kara:b, sa:y*), stambeni prostor (*yaræg*) i mnogi drugi. Dakle, *ra:b* ‘slit bubanj’ označavat će se kao *Yuadəmag, Dəmay, Kəgi* i *Yabæn* u podklanu Maliau; *Kwa:j* i *Sajan* u podklanu Sarak; *Walikw* i *Walitaguru* u podklanu Ńakau; *Nabakapi* u podklanu Nawik, *Kapiy* u podklanu Wankau; *Wulakəkay* u podklanu Ńagudaw (sve unutar klana Wulwi-Ńawu ili Klana Sunca i Mjeseca) te *Təpabtəpab* u podklanu Makem; *Takanau* u podklanu Yimal; *Kudikway* u klanu Valik; *Maymal, Təmayaman* i *Kabukuliy* u podklanu Gabak, a *Wapimi* u podklanovima Qapanab i Wargab (svi su unutar klana Gla:gw, ili ‘tamne’ klanske grupe). Ova su poznata kao *gwalugwu-gwalugwu ja:p* (klan-klan stvar).

Samo nekoliko istinski učenih muškaraca i žena znalo bi čitav skup imena (ali pripadnost nekih imena može biti diskutabilna). Ovo stvara problem za kreiranje potpunog rječnika manambua: da li navodimo sva imena? I šta ako budemo optuženi da smo neko pogrešno upotrijebili? Naš nacrt rječnika manambua (iz 2013, još uvijek u procesu stvaranja) sadrži samo šačicu setova imena i daleko je od potpunog. Da li ikada i može biti gotov – ostaje otvoreno pitanje.

Svako od ovih rodoslovnih imena kao i svaki totem nekog klana mogu se koristiti kao termini oslovljavanja (nazvani *wayəpi* ili *wa:y*) – pri upoznavanju nekoga, pozdravljanju ili jednostavno u pokušaju da se privuče njihova pažnja. Nekome ko pripada klanu Wapanab možete se obratiti sa *makati* (opći termin oslovljavanja za grupu Gla:gw), sa *ma-nəbi* ‘luk i strijela’, ili sa *yayib* ‘kengur penjač’ (sve su ovo totemi tog podklana). Jednom sam, 2004. godine, posjetila botaničke vrtove u Port Moresbyju s Paulinom i njenom porodicom. Kada je vidjela kengura penjača – totema klana Wapanab te time i člana klanske grupe Gla:gw – s ljubavlju se obratila životinji sa *makati*.

Pored rodoslovnih imena i imena totema koji se koriste kao termini za oslovljavanje, svaki podklan ima i skup termina koji se koriste isključivo za oslovljavanje. Kod nekih se razlikuju oblici za muški i ženski rod, naprimjer, *yabənay* ‘termin za oslovljavanje Maliau žene’ i *yabən* ‘termin za oslovljavanje Maliau muškarca’. Kod drugih nema te razlike, naprimjer, *makayəwi* za nekog iz podklana Maliau ili *apwi* za nekog iz podklana Sarak.

Slušajući svoju porodicu iz Avatipa i pokušavajući da shvatim kako se obraćaju jedni drugima, uskoro sam zaključila da je, osim preko totema ili imena po očevoj liniji, moguće obraćati se i matrijarhalnim imenom. Klan Maliau, u koji sam usvojena, moj je klan po očevoj liniji (isto kao i kod Pauline). Moja klasifikatorna majka – Paulinina majka – pripadala je klanu

Sablap: zbog ovoga mi je 2013. Paul Baday dao matrijarhalno ime ‘koščati pijetao’ (vidjeti 2.2.). Prilikom mog i Paulinina odlaska iz Avatipa da posjetimo Malu, još jedno selo u kome se govori manambu, jedna od mojih sestara me pozdravila na sljedeći način (termini oslovljavanja su boldirani):

- (1) yara ma:y   **yabənay**   **makajəwi**   **ga:j**   **tapwuk**
dobro   ići.IMPV   Maliau.ADDR.FEM   Maliau.ADDR   mali.pelikan   kokoš
‘Pozdrav (doviđenja) ti, ženo iz klana Maliau, kćeri žene iz klana Sablap.’

Forme oslovljavanja ovdje odražavaju činjenicu da sam ja pripadala klanu Maliau, ali da je klan moje majke Sablap, s obzirom na to da su *ga:j* ‘mala bijela ptica nalik pelikanu’ i *tapwuk* ‘kokoš’ totemi ovog klana. James Sesu Laki, Paulinin suprug (i moj stariji brat), jednom mi je rekao da je upotreba imena i termina oslovljavanja koji se odnose na klan nečije majke ‘ljubaznija’ nego upotreba imena po ocu. Ovo je u skladu s Harrisonovom (1990: 61) tvrdnjom da se imena po majci daju za zaštitu tokom nečijeg životnog vijeka; onda kada ta osoba umre, ime se ‘vraća’ podklanu kome pripada.

Kada smo stigle u Malu, raspitala sam se o klanskoj pripadnosti svake osobe koju sam srela prije negoli sam ih pozdravila. Najbolji kompliment koji sam ikad dobila je usputni komentar jedne starice koja je uzviknula *Wayəpi reka:rək sə-na!* (termin.oslovljavanja ispravno navesti/nazvati-AKCIJA.FOKUS.3SG.FEM) ‘Ona imena navodi ispravno’.

Još sam jednom bila zapanjena količinom znanja koje neko mora imati o svakoj osobi: morate da zapamtite ime, time i pripadnost klanu, i po očevoj i po majčinoj liniji. Uvijek sam cijenila rusku tradiciju patronima – bar znamo kako se nečiji otac zvao, čak i ako znamo malo o njemu. Ali morati pamtit i mnoštvo genealogija, s obje roditeljske strane? Morala sam sve zapisati i učiti i ponavljati napamet.

Pamtiti koji se termin koristiti za koju osobu je jedna stvar. Koristiti ih u gramatici jezika je sasvim druga. Termini za oslovljavanje slični su imenicama, ali imaju ograničene sintakstičke funkcije. Mogu biti korišteni kao vokativi, biti upravne riječi neprijelaznih predikata i dopune kopulativnih glagola. Naprimjer, mogu reći *wun yabənay-awun* (ja termin.oslovljavanja.Mali-au.podklan.žena-1FEM.SG) ‘Ja sam Yabenay’, što znači da ja pripadam podklanu Maliau i treba me oslovljati sa *yabənay*. Ali ne mogu se koristiti kao direktni ili kao indirektni argumenti. Također, ne mogu imati oznaku za padež, biti modificirani ili se pojaviti s oznakom za broj (uključujući asocijativni plural, koji je uobičajen sa ličnim imenima). Odlučila sam se da ih smatram posebnom, dosad nezabilježenom, podvrstom imenica (različitom od ličnih imena) – otkrivenih zahvaljujući isključivo učenju kako komunicirati u seoskom kontekstu.

Prednost dugoročnog uranjanja u terenski rad jeste konstantno učenje i posmatranje promjene jezika. Kada sam otišla u Avatip 2013. godine, shvatila sam da ljudi mojih godina nalaze nove upotrebe za svoja podklanska totemska imena. Totemsko ime za kanu (*val*), koje pripada klanu Ńakau, jeste *ñalabankay*. Članovi klana Ńakau koriste ovaj termin za avione MAF-a (Misionarsko avijacijsko društvo), koji su glavno sredstvo relativno brzog transporta od Ambuntija do Wewaka. Moj brat Kawidu objasnio je da je ovo tajni termin koji većina ljudi neće znati – te se stoga neće uključivati u diskusije o avionskim putovanjima u koja nisu uključeni. Totemsko znanje je tu da služi novim svrhama.

3. Novi jezik, novo ime

Kvalitet gramatika koje pišemo ovisi o jezičkom materijalu koji prikupimo i tipovima interakcija kojima smo izloženi. To što sam bila prisvojena u govorne zajednice Tariana i Manambua te izložena mrežama rodoslovnih veza, sistema imenovanja i drugih termina oslovljavanja, bilo je ključno za određivanje novih gramatičkih podvrsta imenica, koje vjerovatno ne bih primijetila da sam se držala samo analize narativa.

Seosko ime ima mnoge prednosti. To što sam imala blagoslovno ime među Tarianama činilo me pravom Tariana ženom (*Taria i-sado*). Ovo mi je olakšalo put do novih, tada još nepotpuno opisanih, varijeteta ovog jezika koji se govore dalje od rijeke Vaupes (vidjeti Aikhenvald 2014b, o Kumandene Tarianama iz Santa Terezinhe i njihovom miješanom jeziku).

Godine 2013. otisnula sam se na novu teritoriju. Počela sam se baviti jezikom yalaku, koji govori nešto više od 300 ljudi u planinskoj regiji sjeverno od rijeke Sepik. Pošto sam usvojena u Manambu, odmah mi je pripisano moje mjesto u rodoslovnom sistemu: kao Paulinina mlađa sestra, bila sam starija sestra Joela Ukaia, lokalnog vijećnika i ključne osobe u selu. Nije mi dato seosko ime (*kaitepa-na yi* (selo-GENITIV ime)) do mog trećeg putovanja. Onda mi je Joel rekao da Mark Tsupandu, jedan od najstarijih govornika i moj klasifikatorni sin, vjeruje da sam ja njegova majka koja se vratila iz svijeta duhova. Ime za duh mrtve osobe, *kaba*, također se koristi kada se misli na Evropljane (kao i u Awyu zajednicama u Zapadnoj Papui koje je opisao De Vries /2018/). Stoga je meni, *kaba-takwa* (duh-žena), općim konsenzusom dato ime starije sestre Markove majke, *Holegitakwa*, kraće *Holegi*. Ovo je moju vezu s Markom (najboljim pripovjedačem u selu) kao i moje dužnosti prema njemu učinilo uistinu posebnim. Moja buduća gramatika jezika yalaku bit će još jedno putovanje otkrića – koje će napisati sudionik s imenom, a ne potpuni autsajder.

Zahvale

Iskreno zahvaljujem porodicama Brito i Muniz, koje su me naučile svoj maternji jezik tariana, i svojim prisvojenim porodicama iz Manambua i Yalaka. Zahvalna sam i R. M. W. Dixonu za pronicljive komentare, Caciju Silvi za informacije o Yuhupdi te Brigitti Flick za pažljivu lekturu.

Značenja kratica i simbola

ADDR – termin za oslovljavanje
 SG – singular
 FEM – ženski rod
 IMPV – imperativ

Literatura

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2008), *The Manambu language, from East Sepik, Papua New Guinea*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2014a), “Double talk: parallel structures in Manambu songs”, *Language and Linguistics in Melanesia* 32.2, 86–109.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2014b), “Language contact, and language blend: Kumandene Tariana of north-west Amazonia”, *International Journal of American Linguistics* 80, 323–370.
- Bateson, Gregory (1958), *Naven*, 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- De Vries, Lourens (2018), “The linguist as a demon and as a human: Fieldwork in Greater Awyu communities of West Papua”, in: Hannah Sarvasy and Diana Forker (eds.), *Word Hunters: Field Linguistics on Fieldwork*, Studies in Language Companion Series (194), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 139–155.
- Harrison, Simon J. (1990), *Stealing People’s Names. History and Politics in a Sepik River Cosmology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Moravcsik, Edith (2003), “A semantic analysis of associative plurals”, *Studies in Language* 27, 469–503.

Konceptualnost velikog slova

1. Pravilo pisanja velikog slova jedno je od najjednostavnijih pravila u pravopisu standardnih jezika svijeta. Naprimjer, u *Pravopisu bosanskoga jezika* iz 2017. godine stoji: “Velikim početnim slovom pišu se vlastito ime i prva riječ u rečenici. Tako se može pisati i riječ kojom se izražava poštovanje. Sve ostale riječi pišu se malim početnim slovom” (Halilović 2017: 12). To se, dakle, neposredno u praksi odnosi na pisanje velikim slovom:

- 1) vlastitih imena;
  - a) tj. vlastitih imena u kojih se velikim početnim slovom piše svaki član;
  - b) tj. vlastitih imena u kojih se velikim početnim slovom piše prvi član;
- 2) prve riječi u rečenici kao obavijesnoj cjelini;
- 3) riječi iz poštovanja.

S druge strane, pisanje malim slovom odnosi se na sve preostale slučajeve, odnosno pisanje općih imenica. Ovakvo definirana pravila pisanja velikog i malog slova u pravopisu bosanskoga jezika postuliraju ideju o izdvojenosti imenica koje se pišu velikim slovom. Grčko je pismo – iz kojeg su se razvile i latinica i glagoljica i ćirilica – na samom početku razvoja imalo samo velika slova, zbog čega se razvila posebna tehnika ukrašavanja i izdvajanja prvog slova u spisima – naročito u periodu srednjeg vijeka. Vremenom se, naravno, usljed različitih kretanja u razvitku civilizacija potreba izdvajanja samo veličinom slova pretvorila u izdvajanje dva tipa slova: velikih – pomoću kojih se fizički ističe značaj riječi napisane velikim slovom – i malih – pomoću kojih se obilježavalo sve “ostalo”, tj. ono što pripada “običnosti”. Pojava malih slova također se može povezati i s razvitkom pisarske vještine ali i pisarskog pribora.

Treba napomenuti da nisu sva pisma svijeta imala isti smjer kretanja – kako nisu ni svi dijelovi svijeta prolazili iste faze razvitka u istom trenutku, a nisu ni imali iste ideje vodilje. Među njima je pismo arapskog jezika imalo dijametralno suprotnu tendenciju razvitka u odnosu na razvitak pisama u Evropi. Okcident je “izumom“ velikih i malih slova nesvjesno razvio vjerovatno prvu orijentacijsku metaforu u pravopisu, dok je Orijent slijedio svoja vlastita pravila orijentacijskih metafora koja nisu podrazumijevala prostorno isticanje izdvojenosti određenih vrsta riječi ili određenih kategorija unutar iste vrste riječi. Ni u današnjem se trenutku princip pisanja velikog slova – niti izdvajanja prvog slova – nije razvio u jezicima koji se ne služe latinicom. Budući da se zna koliko je zapisivanje Kur’ana imalo značajnu ulogu u kodifikaciji standardnog arapskog jezika, logično je da se i kodificiranje pravopisnih pravila arapskog jezika kretalo u istom smjeru u kojem su se kretale “pravopisne” težnje i logika prvih zapisivača kur’anskoga teksta. Naprimjer, prostor je potpuno drukčije konceptualiziran i u ideografskim pismima poput kineskog. U japanskom jeziku postoje dva načina pisanja: tradicionalno okomito pisanje, koje podrazumijeva pisanje stubaca s desna na lijevo i pisanje znakova u stupcima odozgo prema dolje; i vodoravno pisanje (redovi su orijentirani odozgo prema dolje, a znakovi u redu kreću se s lijeva na desno). Ta prostorna organiziranost teksta ima temelje u konceptualnoj metafori orijentacijskog tipa.

2. Kur'anski tekst, dakle, nema takvu prostornu organiziranost koja bi podrazumijevala izdvajanje imenice posebne vrste u grafijskom smislu – čak ni ime Allah. To znači da arapski jezik ne njeguje izdvajanje posebnosti bilo koje vrste riječi u smislu veličine. Postoje različiti načini isticanja – boja, naprimjer, ali isticanje velikim slovom nije jedan od njih. Za razliku od arapskog, vidjeli smo, bosanski jezik naročitu pažnju posvećuje pisanju vlastitih imena. Jedna od stavki unutar prve kategorije jeste i pisanje imena Bog:

“Velikim početnim slovom pišu se ime Bog (Allah, Jahve i dr.), pridjev Božiji, kao i svi zamjenički oblici koji se odnose na Boga (On, Njega, Ga, Mu...). (Opća imenica bog piše se malim slovom; up. t. 73.)

Nazivi koji zamjenjuju ime Boga pišu se velikim početnim slovom ako se nalaze sami: Gospod, Gospodar, Gospodin, Milostivi, Samilosni, Stvoritelj, Svemogući, Svevišnji, Vladar i dr. Ukoliko se nalaze uz ime na koje se odnose, pišu se malim slovom: svevišnji Allah, svemogući Stvoritelj.” (Halilović 2017: 13)

Ovo podrazumijeva da pravopis “termina” religijskog tipa nema premisu u jeziku odakle se termini posuđuju, tj. da ne podliježe promjeni već postojećih pravila. *Pravopis bosanskoga jezika* također kodificira i druge lekseme koji su iz religijskog diskursa, kao što su, naprimjer: inšalah / inšallah (2017: 323), mašala / mašalah / mašallah (2017: 411), subhanalah / subhanallah (2017: 669). Međutim, u internetskom jeziku sve je učestalije: inšAllah, inš'Allah, inša'Allah, inša-Allah, čak i in ša Allah i in sha Allah; mašAllah, maš'Allah, maša'Allah; subhanAllah, subhan'Allah. Jasno, jezik na internetu ima svoje posebne načine funkcioniranja, a treba reći da je internetski jezik gotovo nemoguće kodificirati zbog dinamičnosti i neprestane interakcije učesnika širom cijele planete Zemlje.

David Kristal (*Interenetska lingvistika – priručnik za studente*¹) na sebe je uzeo ulogu utemeljitelja nove lingvističke discipline koja je u uskoj vezi sa savremenim tehnologijama, čije postojanje bitno mijenja ljudsku perspektivu na komunikaciju i ljudsko biće općenito. Internet korigira način na koji funkcionira svijest o jeziku mijenjajući premise komunikacije. Govor je vremenski vezan, dinamičan i prolazan, interaktivan između najmanje dva učesnika. Pisanje je prostorno vezano, statično i trajno te internet mora biti posmatran kao mještoviti medij. Da li su forme ispisane internetskim jezikom nestandardne ili podliježu prosto tehnološkim ograničenjima? To je osnovno pitanje koje se nameće kad je riječ o jeziku na internetu. Stariji češće koriste standardne forme s interpukcijom, kao što to rade i žene u odnosu na muškarce. To su neki od zaključaka koje povlači Kristal u svojoj knjizi. Međutim, postavljaju se sljedeća pitanja:

- Ko češće koristi uzvičnik i šta on znači?
- Uzvičnik prije riječi znači njenu negaciju (!interesantno = nije interesantno).
- Šta je sa apostrofom?
- Kakva je distinkcija između malih i velikih slova?

Ovo posljednje pitanje bit će predmetom rasprave ovoga rada. Pojava unutarnje kapitalizacije na internetu treba biti posmatrano u kontekstu opće distinkcije između velikih i malih slova – na internetu. Međutim, grafijska rješenja s interneta polahko se prelijevaju i u književna djela – budući da i ona nastoje mimikrirati prirodni jezik, kom je internetski jezik bliži od bilo koje druge vrste pisanog jezika. U “Fesu” Enesa Nikšića (izdavač: Narodna biblioteka “Dositej Obradović” u Novom Pazaru, 2013) nalazimo mnogo primjera nepotvrđene unutarnje kapitalizacije, kao naprimjer:

“Vidim ja to, dragi moj Hirame. Od sabaha pa sve do akšama si ovdje sa svojim ljudima. Popadaste s nogu. Moraš malo da misliš i na sebe.

¹ Godine 2012. preveo ju je Institut za crnogorski jezik i književnost u Podgorici. Originalni naziv knjige je *Internet linguistic – A Student Guide*. Autor prijevoda na crnogorski jezik je Goran Drinčić.

- Misliću kad dođe vrijeme za to.
- Peke, peke. Ti znaš najbolje.
- Ovo mora da se završi pre zime.
- Inša'Allah.”

(Nikšić 2013: 38)

Šta su razlozi za grafijska rješenja unutarnje kapitalizacije koja se odnosi na primjere koji uključuju integriranu leksemu *Allah*, porijeklom iz arapskog jezika? Postoji li neki primjer unutarnje kapitalizacije koji je legitiman prema *Pravopisu bosanskoga jezika*?

Prepoznatljivo grafičko predstavljenje važno je obilježje jezika na internetu. Odnos prema velikom slovu u tom smislu bitno je različit zbog mogućih implikacija razvijenih na internetu. Upotreba malih slova uobičajenija je u komunikaciji na internetu, a upotreba velikog slova se implicitno vezuje za naglašavanje određenih sadržaja. Poruke koje su pisane velikim slovom smatraju se simulacijom povišenih tonova u komunikaciji. Ipak, postoji kontekst u kojem je poželjna upotreba velikog slova. Nazivi domena u veb adresi obilježeni su malim slovom. Međutim, internetski jezik razvio je poseban odnos prema unutarnjoj kapitalizaciji: npr. AltaVista, ScienceDirect, SportZone i sl., ali i eBay ili iMac i sl.

Dakle, treba zaključiti da ni bosanski jezik vjerovatno neće ostati pošteđen kad je riječ o unutarnjoj kapitalizaciji – i to ne samo na planu čestica koje sadrže leksemu Allah.

3. Unutarnja kapitalizacija prisutna je u pravopisu bosanskoga jezika samo na sljedeći način: unutar polusloženica kao što su Austro-Ugarska, Anglo-Amerikanci, Abdul-Muttalib, Zul-Karnejn, al-Arebi i sl. Dakle, ako i govorimo o kapitalizaciji u ovom slučaju, onda je jasno da se u prvom slučaju ona odnosi na polusloženice, u kojima je značenje dvosmjerno orijentirano (i prema *Anglo* i prema *Amerikanac*), i u drugom slučaju na pisanje određenog člana iz arapskog jezika.

“Određeni član uz takva imena piše se zajedno s prvim dijelom imena: Abdul-Muttalib (gen. Abdul-Muttaliba), Zul-Karnejn (gen. Zul-Karnejna).

Ukoliko se određeni član upotrijebi samo uz prezime, odnosno jednočlano ime, unutar rečenice piše se malim početnim slovom i s crticom: al-Ahram (egipatske novine; gen. al-Ahrama), al-Azhar (univerzitet u Kairu; gen. al-Azhara), al-Arebi (gen. al-Arebija), ar-Rebi (gen. ar-Rebija), at-Taberi (gen. at-Taberija). (Na početku rečenice određeni član piše se velikim početnim slovom.)

Ukoliko između dvaju članova u imena arapskoga porijekla dolazi skraćunica b. (: bint, ibn – u značenju: kći, sin), oba su člana promjenjiva: Abdullah b. Abbas (gen. Abdul-laha b. Abbasa), Ali b. Abi Talib (gen. Alija b. Abi Taliba). Ako se ibn, bint ne skraćuje, piše se odvojeno: Ibn Kesir (gen. Ibn Kesira), Ali Ibn Abi Talib (gen. Alija Ibn Abi Taliba).” (Halilović 2017: 146)

Pravopis bosanskoga jezika također napominje i primjere transliteracije iz arapskog jezika koji uključuju bilježenje hemzeta.

“U pojedinim islamskim terminima u stručnim djelima susreću se i znakovi hemze ('): kira'et, Kur'an; ajn ('): džema'at, mu'džiza; labijal waw (w): lewha, tewba i sl.

Izvan stručnih djela većina ovakvih riječi piše se bez posebnih znakova: kiraet, mumin, džemat, mudžiza, nimet, ruku (gen. rukua), šaban, zul-kade, levha, mevlud, sevab / sevap, tevba, tevhid.” (Halilović 2017: 146)

Najvjerovatnije je da su se u primjerima koji su na internetu zabilježeni kao inšAllah, inš'Allah², inša'Allah, inša-Allah³, čak i in ša Allah i in sha Allah “ujedinilo” pravopisno pravilo pisanja velikog slova vlastitih imenica u bosanskom jeziku, tj. posebnost vlastitog imena Allah, i “pravilo” bilježenja hamzeta u stručnim tekstovima (') – pa makar i kao crtica.

² <https://www.facebook.com/netugujallahjestobom/posts/483722954982849/>, posjećeno 27. 9. 2019.

³ <https://mesihat.org/2018/03/09/majke-su-insa-allah-nasi-vodici-u-dzennet/>, posjećeno 27. 9. 2019.

4. Pravopisno pravilo prema kom se vlastita imena bilježe velikim slovom proizašlo je iz prostorne organiziranosti teksta kako bi se naglasila posebnost određenog broja imenica. Ona je u svom temelju primjer konceptualne metafore orijentacijskog tipa. Orijetacijske metafore izuzetno su produktivne u jezicima svijeta, a, kako vidimo, nalaze primjenu i samim principima pravopisa bosanskoga jezika. Grafijska izdvojenost velikog početnog slova vlastitih imenica omogućavaju bolju uočljivost, ali su i primjeri koji utjevljuju poštovanje prema denotatima označenih vlastitih imenicama. Taj subjektivni osjećaj, koji nam i opravdava *Pravopis bosanskoga jezika* u slučajevima kada želimo pridavati posebna značenja⁴ – kao što su Dobrota i sl., omogućio je takvu raznolikost u bilježenju čestica s leksemom Allah. Međutim, ako bismo bilježili s unutrašnjom kapitalizacijom sve lekseme s *Allah*, onda bismo i imena koja sadrže *Allah* morali bilježiti na taj način, te bismo dobili Abdu'Allah, Abdu-Allah i sl. Na taj bismo način značajno narušili početnu namjeru – iskazivanje poštovanja. Dakle, pravopis (bilo kog jezika) nije skup subjektivnih pravila prema kojima se kodificira određeni jezik. Pravopis je skup smjernica koji bi trebao olakšati i usistemiti načine pisanja prema prirodi samog jezika.

5. Pojava unutarnje kapitalizacije u bosanskom jeziku, dakle, potpuno je neopravdana. Ona se, jasno, pojavljuje u okvirima novih kretanja u jeziku interneta. Smatramo da je takva pojava više nego štetna i da bi na nju trebalo ukazati kao takvu. Oglašivačke strategije (iNovine i sl.) predmetom su drugoga rada, ali i oni postuliraju ideju o izdvajanju kao osnovnom principu na kojem funkcionira orijentacijska konceptualna metafora. Povećano slovo – neobična pozicija – oneobičenje jezikom i u jeziku. Bez obzira na to što je utopija misliti kako se jezik na internetu može kodificirati i smjestiti u niz nekakvih ortografskih pravila s obzirom na dinamičnost navedenog medija, ipak smatramo da je važno razumijevati principe pisanja imenica iz poštovanja. ■

⁴ “Kad im se da posebno značenje, velikim početnim slovom pišu se riječi Dobro, Dobrota, Istina, Nauk, Sreća i dr.:
Ono što ti je mrsko ne čini svom bližnjem – to je sav Nauk, a sve ostalo je tumačenje ovoga. (Talmud)”
(Halilović 2017: 13)

Izvori i literatura

- Halilović, Senahid. 2017. *Pravopis bosanskoga jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- Kristal, Dejvid. 2012. *Internetska lingvistika – priručnik za studente*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
- Lakoff, George. 1972. “Linguistics and natural logic”. Donald Davidson – Gilbert Harmon (eds.) *The Semantics of Natural Language*, Dordrecht: Reidel, 545–665.
- Lakoff, George. 1980. “Conceptual Metaphor in Everyday Language”, *Journal of Philosophy* 77 (8), 453–486.
- Lakoff, George. 1982. “Categories: An Essay in Cognitive Linguistics”. Linguistic Society of Korea (ed.) *Linguistics in the Morning Calm*, Seoul: Hanshin, 139–193.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Nikšić, Enes. 2013. *Fes*. Novi Pazar: Narodna biblioteka “Dositej Obradović” u Novom Pazaru.

Televizijske reklame kroz prizmu pravopisne norme

Dovoljno je da se poslije napornog radnog dana odlučite na mrvicu odmora, a kod nas odmor najčešće podrazumijeva provođenje vremena uz TV ekrane, uzimate daljinski upravljač i, gle čuda – reklame! Čini se da ne biraju ni mjesto ni vrijeme. Mjesto možda ne, ali vrijeme itekako biraju – uvijek su tu da prekinu najzanimljiviji dio određenog programskog sadržaja. Vesela lica djevojaka i mladića smiješe nam se i pozivaju nas da kupimo kozmetički preparat veoma jednostavan za upotrebu – samo protresite glavom i debeli slojevi šminke nestaju kao rukom odneseni. Uz određene omekšivače za veš odmah dobijete parfeme (i to francuske), nježan dodir, a i koža vam dobije neku posebnu mehkoću. Panika vas uhvati kad vidite neki novi slatkiš, a prodavnice su već poodavno zatvorene ili pozavidite nekoj veseloj starici na njenoj pokretljivosti nakon upotrebe neke od sijaset reumatskih krema kojima nas svakodnevno bombardiraju.

Reklame nisu tvorevina modernog doba. Korijeni reklamnih poruka sežu u daleku prošlost, oni se povezuju s pojavom pisma, a pojedini ih sociolingvisti, etnosociolozi i povjesničari povezuju čak i s čovjekovom prvom izgovorenim riječju (Bjelobrč 2009: 67). Od davnina je čovjek imao potrebu da reklamira proizvode svoga rada, kako se pretpostavlja još na zidovima pećina. I stilistika pažnju posvećuje reklamnom stilu, pa Marina Katnić-Bakaršić reklamni stil svrstava u tzv. sekundarne stilove. Naznakom sekundarni stil označava se njihova semiotička priroda, u kojoj pored verbalne komponente postoje još neke, npr. vizuelne ili auditivne (reklamni i stripovni stil) (Katnić-Bakaršić 1999: 23). Ranije je bilo određenih pokušaja da se reklama svrsta najprije u administrativni a nakon toga i publicistički stil, dok nije dobila svoje zasebno mjesto među funkcionalnim stilovima.

U *Rječniku bosanskoga jezika* pod pojmom reklama, između ostalog, podrazumijeva se populariziranje industrijskih proizvoda i različitih usluga koje se vrši planski, putem masovnih medija; publicitet (Halilović, Palić, Šehović 2010: 1140). Obično se poseže za reklamama kad se želi skrenuti pažnja na nešto. Ljudi od reklama uzimaju ono što njima treba. Nekoga privuče cijena nekog reklamiranog proizvoda, nekoga želja za nekom promjenom kad vidi da se pojavilo nešto novo, nekoga umilni glas sa reklame. Međutim, ono što posmatrači i konzumenti rijetko primijete, jesu jezička sredstva kojima su iskazane reklame. Nekada možemo svjedočiti jako lijepo i “ispravno” napisanim reklamama, a vrlo često svjedočimo i reklamama koje su u suprotnosti sa pravopisnom normom. Čini se da je sama bit pojedinih reklama uzeti što šarenija i ljepša slova, staviti mnogo slika, a pri tome se zapostavlja ono najvažnije – pravopisna norma. U oku posmatrača negativne efekte izaziva izostavljanje zareza prilikom nabiranja ili dodavanje zareza tamo gdje to ne propisuje pravopisna norma, izostavljanje tačke iza rednog broja ili kolebanje u vezi s alternacijama *ije, je, e, i* i sl.

Gledajući svakodnevno reklame, došla sam do zaključka da ih možemo podijeliti u dvije osnovne skupine. U prvu skupinu spadaju one reklame koje su nastale na prostoru Bosne i Hercegovine i u kojima se, također, javljaju odstupanja od norme. U drugu skupinu spadaju one reklame koje su nastale na području koje zauzima neki drugi standardni jezik – uglavnom je to srpski jezik, a one su u pisanju prilagođene bosanskom jeziku (čujemo ekavski izgovor, a tekst je ijekaviziran). U takvim reklamama, prilikom “prijevoda” sa ekavskog na ijekavski izgovor, vrlo

često dolazi do odstupanja od pravopisne norme. U okviru ove skupine treba spomenuti i reklame koje su sa nekog stranog jezika, uglavnom je to engleski jezik, prevedene na naš jezik. Prilikom pisanja prijevoda teksta takvih reklama dolazi do odstupanja od pravopisne norme.

Kao djeca svi smo voljeli pjevati pjesmicu *Kad si sretan...* Istoimena pjesmica modificirana je i pretočena u reklamu za *Tuzlansko pivo*. Reklamu krasi vesele djevojke i mladići, bogata pjena i ugodna kafanska atmosfera. Sami kraj reklame rezerviran je za slogan iz već spomenute pjesmice – ***Kad si sretan ti naruči Tuzlansko***. Norma bosanskoga jezika propisuje da se zavisne klauze u inverziji redovno odvajaju zarezom, što se u ovom sloganu nije dogodilo. Zarez je izostao u još jednoj reklami koja ima za cilj da nam prezentira ukusni voćni sok. Riječ je o reklami za *Bravo Rauch* sokove. Naime, u spomenutoj reklami čujemo ugodni ženski glas, ali sama završnica reklame kvari taj utisak. ***Što god radiš radi za bravo*** – lijepa poruka kojoj nedostaje zarez. Reklama za tjesteninu *Barilla* ne pripada našem govornom području, ali na titlu imamo cijele rečenice prevedene na naš jezik. Tako izostaje zarez u vokativu prilikom prijevoda, pa možemo pročitati: ***“Ćao Roger...”*** Pored reklama u kojima je izostavljen zarez, zabilježen je slučaj dodavanja zareza tamo gdje ne bi trebao stajati. U reklami za *Lamper*, između ostalog, stoji da sniženje u spomenutom objektu traje 27. – 31.3., 2018. god. Dakle, ovdje primjećujemo zarez iza tačke kojom se označava datum, a koji ne bi trebao biti na tom mjestu.

Kada žele da istaknu dugovječnost nekog proizvoda ili neke firme, oni koji prave reklame napišu koliko godina traje određeni proizvod ili firma. Tako možemo primijetiti u reklami za *Telefunken* da se pozivaju na njemačku kvalitetu i da traju dosta dugo, čak 115 ***Godina***. Također, ni u reklami za *Meggle* ne vodi se računa o pisanju velikog i malog slova, pa nam tako nude ***Svježe Mlijeko***.

Umjesto *je (e)* imamo *ije* u glagolima nesvršenog vida (i u svim njihovim oblicima) i glagolskim imenicama tvorenim od glagola svršenog vida sufiksom *-va(ti)* (Halilović 2017: 129). Iako su u *Pravopisu bosanskoga jezika* jasno naznačena pravila ijekavskoga izgovora, u reklami za *Vitalis Slim* piše da spomenuti proizvod ***sagorjeva*** masne naslage. Razlog za ovakvo odstupanje treba tražiti u činjenici da je reklama na naše televizije prispjela iz susjedne Srbije i da je tekst prilagođen ijekavskom izgovoru, ali na način koji nije u skladu s normativnim pravilima bosanskoga jezika. Isti slučaj je i sa reklamom za *Capsiplex*. Ključne riječi u ovoj reklami su ***sagorjeva*** masti. Dok u pozadini čujemo glasove zadovoljnih korisnika, velika crvena slova nam sugeriraju: ***Pobjedite*** bol! Riječ je o proizvodu za liječenje bolesnih zglobova *Vitalis Sports cream*. Također, u reklami za *Vitalis Slim*, pošto je u pitanju proizvod za mršavljenje, upotrebljava se skraćunica ***Kg*** za kilogram. Naravno, ova skraćunica spada u red onih čiji naziv ne potječe od imena naučnika i trebalo bi je pisati malim slovima (kg).

Ovo su neki najupečatljiviji primjeri odstupanja od pravopisne norme našega jezika u TV reklamama. Nikako ne možemo reći da takvih primjera nema i više od ovih navedenih. Pod utjecajem društvenih mreža često smo svjedoci sastavljenog pisanja dviju riječi koje se samostalno pišu i izgovaraju, npr. *slobodnokuhaj* (reklama za *Vegetu*).

Ljudski je griješiti i gotovo da nema čovjeka koji se ne dvoumi oko pisanja pojedinih riječi, ali moramo biti spremni naučiti nešto novo. Kada se žele javno reklamirati određeni proizvodi, treba biti oprezan i konsultirati pravopisna pravila. ■

Literatura

- Bjelobrč, Vladimir, “Kojemu funkcionalnom stilu pripadaju reklame”, *Studentski jezikoslovni časopis* 3, Osijek, Filozofski fakultet, 2009, 67–73.
- Halilović, Senahid; Palić, Ismail; Šehović, Amela, *Rječnik bosanskoga jezika*, Sarajevo, Filozofski fakultet, 2010.
- Halilović, Senahid, *Pravopis bosanskoga jezika*, Sarajevo, Slavistički komitet, 2017.
- Katnić-Bakaršić, Marina, *Lingvistička stilistika*, Budimpešta, Prag, Open Society Institute, Research Support Scheme, Virtus, 1999.

O prednostima metode fokusne skupine u jezičkom istraživanju

Valjanost rezultata istraživanja uvjetovana je odabirom prikladnog metodološkog pristupa te pouzdanih postupaka i instrumenata za prikupljanje podataka. Izbor određenog postupka “ovisi o pitanjima koja će biti postavljena, a pitanja ovise o kontekstu, onome što je dostupno u tom kontekstu te onom šta istraživač može učiniti u tom okruženju” (Denzin i Lincoln 2011: 4).

Kvalitativnim pristupom proučavaju se pojave u njihovom prirodnom okruženju, a za prikupljanje podataka koriste se “nenametljive istraživačke metode, konkretno analiza sekundarnih podataka, fokusna grupa i intervju” (Matić 2011: 217).

Simić i Zlatanović (2011: 282) podsjećaju da se kvalitativnim metodama nastoji istražiti “kako učesnici tumače, pridaju značenje događajima, a ne kakvi događaji uistinu, odnosno, sami po sebi jesu”. Budući da autori (Ibid., 288) ova istraživanja vide “kao niz međusobno povezanih praksi” u kojima “ne postoji jedna metoda ili privilegovana praksa nad ostalima”, oni naglašavaju da se različite metode dobijanja podataka mogu kombinirati. Prednost ovakvog kombiniranja ogleđa se u “sagledavanju i razumevanju fenomena iz različitih perspektiva” (Ibid., 290). Međutim, dvije osnovne prednosti kvalitativnog pristupa jesu mogućnost dobivanja bogatijih informacija i postizanje dubljeg uvida u fenomen koji smo istraživali.

Fokusna skupina je metoda kojom se prikupljaju kvalitativni podaci tako što moderator potiče grupu ispitanika da kroz razgovor iznose svoje stavove i mišljenja o temama poput:¹ “Šta mislite o nevjenčanim ženama i muškarcima, a šta o vjenčanim? Koji su kućanski i drugi poslovi briga žena, a koji muškaraca? Ko je bolji u vožnji automobila, muškarci ili žene?” (Grochola Szczepanek 2009: 332–333)

Skoko i Benković (2009: 220) navode dvije temeljne svrhe radi kojih primjenjujemo ovu metodu u istraživanjima. Sadržajne svrhe podrazumijevaju realizaciju fokusne skupine kako bismo došli do određenih spoznaja, kao što je spektar stavova, motiva, argumenata, značenja itd. Metodološke svrhe podrazumijevaju realizaciju fokusne skupine s ciljem unapređenja metodologije istraživanja. Ova metoda primjenjuje se u svrhu konstrukcije anketnog upitnika, o čemu će biti govora kasnije.

Prednosti metode fokusne skupine mogu biti konkretne, materijalne prirode. Naprimjer, ova metoda je dobar izbor kada imamo ograničene resurse (vrijeme, radna snaga, novac). Službena internetska stranica Univerziteta u Surreyju², u sklopu Modula 9 o istraživanju i upravljanju informacijama, ističe mnoge prednosti fokusne skupine.

Međutim, te se prednosti odnose na bolje učinke koje upotreba ove metode ima na sadržaj i rezultate istraživanja. Naprimjer, u slučajevima kada je informacije bolje prikupiti od grupe nego od pojedinaca, jer “istraživani fenomen zahtijeva kolektivnu diskusiju da bi se razumjele okolnosti, ponašanje ili mišljenja”.³ Skoko i Benković (2009: 221) kao primjer navode da ispitanici prilikom ispunjavanja upitnika mogu odgovoriti da se slažu s određenom temom, međutim, fokusna skupina je “ta koja može otkriti prirodu konsenzusa i fundamentalne razlike među članovima koje uvjetuju njihove odgovore”. Fokusne skupine posebno su korisne u slučajevima kada postoje razlike u moći između sudionika i donositelja odluka ili stručnjaka.⁴

¹ Navedeno je samo nekoliko primjera, ali može se govoriti o veoma širokom spektru tema. Metoda fokusne skupine koristi se u marketinškim istraživanjima (Ninamedia Research, specijalizirana istraživačka agencija u Srbiji, navodi podatak da se “godišnje sprovede više od 50 000 fokus grupa”), zatim istraživanjima u području komunikacija, antropologije i etnografije, jezičkim istraživanjima, pa čak i pri konstrukciji testa znanja (v. npr. Ćurković, Pavlina & Buljan Culej, 2008).

² http://libweb.surrey.ac.uk/library/skills/Introduction%20to%20Research%20and%20Managing%20Information%20Leicester/page_54.htm; preuzeto: 6. 6. 2015.

³ Ibid.

⁴ Odsjek za sociologiju Univerziteta Surrey u Engleskoj, <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>; preuzeto 8. 6. 2015.

Istog je mišljenja je i Fondacija R. W. Johnson,⁵ koja kao upečatljivu prednost ove metode navodi mogućnost da sudionici fokusne skupine “prave usporedbe između svojih iskustava”, što može biti “veoma dragocjeno i osigurati konsenzus ili raznolikost iskustava o određenoj temi”. Metoda fokusne skupine, dakle, stvara mogućnost da se ispituju stavovi i iskustva i onih ljudi koji bi inače mogli biti marginalizirani po nekoj osnovi.

Budući da se fokusnim skupinama mogu “dubinski istraživati razlozi, stavovi, vrijednosti, motivi, značenja, vjerovanja” (Skoko i Benković 2009: 217), ali i “neverbalna komunikacija sudionika rasprave” (Ibid., 223), postoji i mogućnost razgovora s nekoliko fokusnih skupina s ciljem dobivanja što raznovrsnijih podataka, objektivnijih informacija i šireg uvida o određenoj temi. Kako je već spomenuto, sudionici ne moraju nužno imati (niti na kraju razgovora poprimiti) jednoobrazno mišljenje o datoj temi. Analizom interakcije među sudionicima mogu se otkriti i “argumenti kojima se oni služe u prezentiranju određene teme ili odbrani nekih stavova nakon što se dovede u pitanje neki njihov pogled ili mišljenje” pa čak i “izvori informacija na koje se ljudi pozivaju kako bi opravdali svoje poglede i iskustva te načini na koje drugi reaguju na njih” (Skoko i Benković 2009: 224).

Nadalje, veliki plus fokusne skupine jeste mogućnost kombinacije, kojom se ostale metode ne odlikuju:

“U osnovi, snaga fokus grupa proizlazi iz njihove mogućnosti prevladavanja pojedinih nedostataka ostalih kvalitativnih metoda, odnosno iz mogućnosti da se te metode kombiniraju. Primjerice, slično kao metoda promatranja, fokus grupa dopušta pristup interakciji, ili, kao i metoda dubinskog intervjua, dopušta pristup stavovima i iskustvima ispitanika. U tom je smislu metoda fokus grupa superiorna kombinaciji dviju navedenih metoda.” (Skoko i Benković 2009: 24)

Fokusna skupina može se primijeniti u metodološke svrhe na više načina. Može poslužiti kao sredstvo za “postavljanje hipoteza koje se testiraju kvantitativnim istraživanjem”, što znači da metodom fokusne skupine prikupljamo što više materijala koji kasnije možemo “kvantificirati u istraživanju putem ankete” (Skoko i Benković 2009: 220). S druge strane, ova se metoda može upotrijebiti i za “pojašnjavanje rezultata istraživanja dobivenih drugom metodom”.⁶

Tokom pisanja rada utvrđeno je da ima zaista veliki broj autora koji ističu prednosti metode fokusne skupine, ali i onih koji naglasak stavljaju na njene nedostatke. Međutim, ono što neki naučnici smatraju nedostacima, drugi, pak, vide kao prednost. Naprimjer, Skoko i Benković (2009: 225) smatraju da je poželjno da se sudionici fokusnih skupina međusobno ne poznaju.⁷ Međutim, Matić (2011: 225) je pokazala da se njihovo potencijalno poznavanje ne mora nužno smatrati preprekom, jer njihovi prethodni odnosi mogu proizaći iz društvenog konteksta “čija je odlika visoka profesionalnost, otvorenost, uvažavanje i neposrednost”.

Ono što je svakako pozitivno kod fokusne skupine jeste konsenzus naučnika u vezi s činjenicom da “ispitanici radije stvaraju ideje u kontekstu grupe nego pojedinačno i izolirano” (Skoko i Benković 2009: 218). I sami autori (Ibid., 218) navode da je očekivano da će “grupna interakcija biti plodonosna u proširivanju raspona odgovora, aktivirajući neke zaboravljene detalje iskustva i otpuštajući inhibicije, koje bi možda u nekom drugom slučaju obeshrabrile ispitanike u otkrivanju informacija”.

U daljnjem izlaganju, Skoko i Benković (2009: 226) nastoje opovrgnuti predrasudu da je za fokusnu skupinu karakteristična pristranost i pozivaju se na Albrehta, Johnsona i Walthera (1993), koji tvrde da “učinkoviti moderatori kreiraju siguran okoliš za disparatna mišljenja te jasno kažu da je cilj prikupiti različite stavove, čime se stvara upravo atmosfera nepristranosti”.

Postoji nekoliko prednosti ove metode koje proizlaze iz uloge moderatora. Skoko i Benković (2009: 221) smatraju da se pravim moderiranjem čak i naizgled površni odgovori

⁵ Fondacija Robert Wood Johnson finansira projekte kvalitativnih istraživanja u zdravstvu. <http://www.qualres.org/HomeFocu-3647.html>; preuzeto 6. 6. 2015.

⁶ Ibid.

⁷ Jedna od temeljnih predrasuda o metodi fokusne skupine (v. Skoko i Benković 2009: 226) jeste tvrdnja da te skupine nisu učinkovite u situacijama kada se obrađuju osjetljive i / ili tabu-teme, što je naročit problem u slučajevima kada se sudionici poznaju. Među tim, i ovu su predrasudu neki autori osporili u svom radu, npr. Albrecht, Johnson i Walther (1993).

moгу smjestiti u odgovarajući kontekst. Naime, moderator potiče i usmjerava razgovor, ostavljajući prostora za dominaciju pojedin(a)ca, a samim tim i nametanje stavova. Ho (2006) istraživala je stavove i mišljenja koja imaju srednjoškcolci na Brunejima o učenju engleskog kao drugog jezika u školama, a naročito njihova mišljenja o tome da li će im ono što trenutno uče koristiti u stvarnom životu. Autorica (2006: 05.8) priznaje da je nakon pregleda

transkripta uvidjela da je u nekoliko navrata pokušala nametnuti svoj stav o tom pitanju, ali da sudionici nisu podlegli njenom utjecaju.

Budući da se razgovori snimaju uz pristanak sudionika, na osnovu snimaka se izrađuju transkripti, koji predstavljaju temelj za dalju kvalitativnu analizu sakupljenog materijala (v. npr. Matić 2011: 226). Kako ističe Kedveš (2011: 102), prednost metode u kojoj se vrši ovakva analiza razgovora jeste “neupitna autentičnost podataka na kojima se radi”, a samim tim “istraživač može biti posve siguran da su obrasci koje proučava zaista prisutni u svakodnevnoj komunikaciji”. Pozitivna odlika ove metode ogleda se u činjenici da postoje određene sheme kodiranja pojmova i koncepata kako bi analiza prikupljenog materijala bila precizna, dosljedna i nepristrasna.

Kada je riječ konkretno o jezičkim istraživanjima, Simić i Zlatarević (2011: 286) podsjećaju da se u kvalitativnim istraživanjima na jezik gleda “kao na ključ do subjektivnog sveta ljudi. Prema mišljenju većine kvalitativnih istraživača, prirodni jezik bolje reprezentuje psihološku realnost nego formalne i apstraktne kategorije koje se u psihologiji uobičajeno koriste (...). Prema tome, kvalitativni istraživači daju prednost uobičajenoj konverzaciji i svakodnevnom jeziku”. Oni podsjećaju da se ovakvi podaci dobijaju upravo kroz fokusne skupine, u kojima se “govor ne ograničava istraživačkim protokolom” (Ibid.).

Grupna komunikacija otkriva kojim se jezičkim jedinicama i konstrukcijama govornici služe u datoj situaciji, tj. jezik kojim oni govore o nekoj temi, ritualima itd. Drugim riječima, naučnici pomoću fokusne skupine “otkrivaju osjećaje i jedinstvene jezične konstrukcije, emotivne orijentacije i kognitivne točke gledišta” (Skoko i Benković 2009: 229), što daje uvid u jezičke posebnosti određene skupine. ■

Literatura

- Albrecht, T. L., G. M. Johnson, J. B. Walther (1993), “Understanding Communication Processes in Focus Groups”, *Successful Focus Groups: Advancing the State of the Art*, Newbury Park, 51–65.
- Ćurković, N., A. Pavlina, J. Buljan Culej (2008), “Primjena metode fokus grupe pri konstrukciji testa znanja”, *XVI dani psihologije, Zadar*, http://dokumenti.ncvvo.hr/Konferencije/Kongres/Prezentacija_Zadar_08.pdf, preuzeto 8. 6. 2015.
- Denzin, N. K., Y. S. Lincoln (2008), *The Discipline and Practice of Qualitative Research*, The SAGE Handbook of Qualitative Research, SAGE Publications, Thousands Oaks.
- Grochola Szczepanek, Helena (2009), *Quality Research Method in Rural Speech*, OBOBJA Obdobja 26: Slovenskanarečja med sistemom in rabo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana, 325–339.
- Ho, D. (2006), “The focus group interview: Rising to the challenge in qualitative research methodology”, *Australian review of applied linguistics* 29, 1, 5.1–5.19, DOI: 10.2104/ara10605, preuzeto: 7. 6. 2015.
- Kedveš, A. (2011), “Metodološki pristupi u pragmatičkim istraživanjima”, *Hrvatistika* 5/5, 99–110.
- Matić, V. (2011), “Razvoj odnosa u superviziji psihosocijalnog rada”, *Ljetopis socijalnog rada* 18/2, 217–244.
- Simić, I., Lj. Zlatanović (2011), *Interdisciplinarnost kvalitativnih istraživanja*, Knjiga rezimea sa naučnog skupa Nauka i savremeni univerzitet, Niš, 80–81.
- Skoko, B., V. Benković (2009), “Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene”, *Politička misao* 46/3, 217–236.

Internetski izvori

- Službena internetska stranica Univerziteta u Surreyju, Ujedinjeno Kraljevstvo; http://libweb.surrey.ac.uk/library/skills/Introduction%20to%20Research%20and%20Managing%20Information%20Leicester/page_54.htm; posjećeno: 6. 6. 2015.
- Službena internetska stranica Odsjeka za sociologiju Univerziteta Surrey, UK; <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU19.html>; posjećeno 8. 6. 2015.
- Službena internetska stranica Fondacije Robert Wood Johnson, New Jersey, SAD; <http://www.qualres.org/HomeFocu-3647.html>; posjećeno 6. 6. 2015.
- Ninamedia Research, specijalizovana istraživačka agencija, Novi Sad, Srbija; <http://www.ninamedia.rs/rs/istra%C5%BEivanje/usluge/kvalitativne-metode/fokus-grupe/>; posjećeno 8. 6. 2015.

“Majka Hrabrost i njena djeca”: *Dnevnik Diane Budisavljević*

Dnevnik Diane Budisavljević dokumentarno-igrani je film rediteljice Dane Budisavljević. Kako već naslov filma sugerira, ovo je ostvarenje zasnovano na dnevničkim zapisima aktivistkinje, humanitarke i borkinje za ljudska prava i prava djece Dijane Budisavljević, koja je iz ustaških logora za vrijeme Drugog svjetskog rata spasila preko deset hiljada djece. O događajima uprizorenim na filmu, odnosno o ovom segmentu Drugog svjetskog rata i ustaškim logorskim praksama, u širem savremenom balkanskom socio-kulturnom kontekstu nije se mnogo niti znalo niti pričalo sve do pojave ovog dokumentarno-igranog ostvarenja. Historijski specifična i delikatna tematika kojom se film bavi iziskivala je, prema riječima rediteljice, dugogodišnje pripreme i savladavanje novih znanja i vještina da bi se iznio jedan tako velik projekt, za nju autorski najzahtjevniji.

Budući da je riječ o dokumentarno-igranom filmu, njegova struktura, kompozicija i filmska naracija su specifični. Rediteljski izazov bio je ukomponirati arhivske snimke, svjedočanstva i fiktionalni dio filma u kompaktnu cjelinu. Dokumentarne segmente filma čine arhivski videosnimci i isječci događaja iz perioda koji prati filmska priča te svjedočanstva preživjelih koji su kao djeca prisilno odvedeni u logore. Glavni narativni tok, odnosno narativna okosnica, igrani je segment ovog ostvarenja, u kom ulogu glavne protagonistkinje igra Alma Prica. Dianin glas iz offa preuzima ulogu naratora koji nas vodi kroz dnevničke zapise, odnosno pojašnjava dešavanja koja nisu predočena na platnu. Ovakav postupak pripovijedanja na filmu s jedne je strane blizak dokumentarističkom filmskom izričaju, a istovremeno je obilježje dnevničkih zapisa na kojima se film zasniva pa i na taj način eho Dianinog pisanja stvara atmosferu intimne ispovijesti. Rediteljica tehničkim rješenjima povezuje dokumentarne i igrane dijelove. Težeći da ton slike bude koherentan crno-bijelom tehnikom portretira igranu radnju. Također, referirajući se na dokumentarni segment filma, rediteljica često upotrebljava krupni plan lica glavne junakinje te na taj način sugerira ekspresiju unutrašnjeg života, emocionalnog, psihičkog i duševnog stanja protagonistice. Anahronije u *Dnevniku Diane Budisavljević* u službi su, s jedne strane, stvaranja napetosti, pobuđivanja zaintrigiranosti kod gledatelja, a, s druge strane, pomoću njih se rješavaju nejasnoće i pobliže objašnjavaju pojedini događaji.

U početnim prizorima filma, Diana i njena saradnica rade u kancelariji, godina je 1943. One zaprimaju poziv o imenima djece, pretražuju kartoteku. Gledaocu nije baš sasvim jasno šta to čine, koja je poenta tog arhiva i silnih uredno poredanih dječijih slika. Suština te scene otkrit će mu se tek kasnije kroz film. Tom uvodnom scenom rediteljica definira početno ozračje filma, koje odiše neizvjesnošću, nesigurnošću, strahom, stegom, tajnošću, odlučnošću, solidarnošću i nejasnom pobožnošću.

Ritam filma uvjetovan je kompozicijom građe od koje je strukturiran. Rediteljica je imala kompleksan zadatak izorkestrirati arhivsku građu, svjedočanstva i igrani dio filma u kompaktnu cjelinu, pri čemu je ritam filma na nekim mjestima “zazijevao”, odnosno ispaštao. Nijansiranje i prekidanje, ubacivanje glavnog igranog toka filma mozaičnim slaganjem isječaka i svjedočanstava na pojedinim mjestima ritam igrane okosnice usporavaju i retardiraju, no kako se film bliži svom završetku, upravo ovakva metoda poprima osobine modusa stvaranja napetosti kod gledaoca, koji se nada spasenju djece i iščekuje utopijsko izmirenje dobra i zla, ako se već preovladavanje dobra nad zlom čini apsolutno nemogućim.

U uvodu igrane radnje zatječemo scene krštenja Dianine unuke. Dočekuje nas slika sretne porodice na okupu. Kadrovi koji aludiraju na uramljeni portret sretne porodice akcentiraju postojanje tri generacije žena – Diana, njena kći i unuka. Kriza tog idiličnog prizora i prigode, koju

predstavlja divljanje Drugog svjetskog rata vani na ulicama, u film se uvlači kašnjenjem svećenika, koji ulaskom u zagrebački gospodski dom Budisavljevića konfrontira intimno i javno, odnosno potcrtava intruziju ovog potonjeg u prvo navedeno. Posebice su znakoviti krupni planovi krštenja djevojčice, bebina glava, lice i sveta vodica koja ih poliva. Osim što se preko navedenih kadrova i planova konstituira tema filma, oni služe i za definiranje psihološke motivacije glavne junakinje kasnije kroz film.

Diana Budisavljević simbol je majke, spasiteljice, svete majke, one koja rađa, daruje život, hrani, odgaja, one koja žrtvuje sebe za dobrobit svog djeteta. Polazeći od tog njena porodičnog identitarnog obilježja gradi se Dianin lik heroine. Za drugi element Dianine psihološke motivacije vezan je identitet supruge. Ugledna, bogata katolikinja austrijskog porijekla udata za doktora pravoslavca. Sve navedene identitarne odrednice u prethodnoj rečenici uvjetuju Dianine odluke i postupke kroz Drugi svjetski rat. Ona se ne famlijalizira sa zatočenim pripadnicama pravoslavne vjere samo zato što su iste vjeroispovijesti kao njen suprug već prvenstveno zato što su žene. Njena empatija prevazilazi granice identiteta i ide od pojedinačnog ka univerzalnom, ona ide ka čovjeku. Diana se sa žrtvama identificira kao čovjek sa čovjekom. Iako je majka i supruga, iako je njena motivacija u filmu zbog toga uvjerljivija, ona je prvenstveno ljudsko biće. Zbog toga ne uspijeva pojmiti kako je moguće da čovjek čovjeku učini ono što su ustaše i nacistička vlast činile pripadnicima svoje vrste. Odbijajući biti dio sistema te uviđajući da niko drugi neće djelovati, Diana Budisavljević osjetila se dužnom da prikupljanjem pomoći za logoraše, prvenstveno pravoslavne žene i djecu, kao i akcijama spasavanja izmučene djece iz ustaških logora sačuva i opravda svoju ljudskost. Bitna je to činjenica kojom se oslikava njen otpor prema vladajućem sistemu.

Dianina socijalna pozicija mač je sa dvije oštrice. Ta pozicija i utjecaj njene porodice pružaju joj temelje za osmišljavanje, pokretanje i koordiniranje humanitarnih djelatnosti koje je provodila. S druge strane, ugled i položaj su joj izloženi ustaškim zastrašivanjima i prijetnjama, napose zbog suprugove vjerske pripadnosti. Dakle, sasvim nesebično, izlažući vlastitu dobrobit i život, kao i sigurnost svoje porodice, Diana Budisavljević usprotivila se ponoru čovječanstva i pružila ruku spasa najpotrebitijima i najranjivijima. Ona je heroína koja se logistikom, razgovorima, zalaganjima, diplomacijom i napose humanitarnošću borila protiv zlodjela sistema u kojem se zadesila, a svime tim se izdvojila iz njega, deklarativno i performativno mu ne pripadajući. Da je bilo još primjera očuvanja humanosti u najmračnijem dobu fašističke Hrvatske, svjedoči činjenica da su spašena djeca po dolasku iz logora udomljavana u katoličke porodice koje su im pružile ne samo minimalne uvjete za normalan život, već dostojno odrastanje, osjećaj porodice, pripadnosti i nadasve majčinske ljubavi, što ćemo kasnije kroz film i čuti iz usta jednog od svjedoka. Svi ti ljudi, uz Dianu i njene saradnike kao što su Tatjana Marinić, Kamilo Breslera, Jan Koh i drugi, poput sjajnih iskri sjaje kroz crninu ustaške diktature.

Film *Dnevnik Diane Budisavljević* otvaraju snoliki kadrovi nepoznatog čovjeka koji čamcem plovi rijekom. Njihova snolikost ogleda se u zamagljenosti kadra, provlačenju svjetla kroz šiblje na obali i izmaglici nad rijekom, mehkoći slike koja je sva u obrisima i uljuljkava gladaoca kao da ga smiruje, priprema za potresne scene filma. Filmska se priča ovdje, dakle, ne bazira samo na rediteljicinom iščitavanju, interpretaciji i transponiranju Dianinog dnevnika na filmsko platno, već se ona nadopunjuje i uozbiljuje svjedočanstvima četvero preživjele djece, njihovim sjećanjima i historijama sagledanim iz rakursa žrtava.

Artikuliranja ratnih i logoraških trauma svjedoka prije svega su dostojanstvena. Njihova postura, verbalizacija, izrazi lica slikovitije predočavaju u umovima gladalaca silinu strahote, torture i tragedije koju su preživjeli. Suočavajući prošlost i sadašnji trenutak, rediteljica žrtve fizički vraća u sada već devastirane, zubom vremena nagrizen, izmijenjene prostore koji evociraju najgore uspomene njihovih djetinjstava. Upravo zato što su u trenutku pričanja sada već ostarjele žene i muškarci, ovim se potcrtava i slavi prkos života i njegova pobjeda nad smrću. Njihova svjedočanstva karakteriziraju dvije stvari. Prvo, autentična su, neposredna i bezmalo bolna, teška, ali je tako nužno da se čuju i osvijeste. Ona su nadasve slikovita, ogoljeno direktna. Svjedokinja Zorka Janjanjin, referirajući se na poznatu frazu o zidovima koji "kada bi znali pričati", aludira na

okamenjenu, neprolaznu bol i strahote koje bi od njih čuli... Zorka prstima kida, čupka, skida osušenu i ispucalu boju sa zidova, sklanja prašinu i grančice, kao da, otkrivajući svoju priču, istovremeno traga za grobom svog djetinstva koji je tu u tom logoru, iako ga je preživjela. Dokaz smrti njenog djetinjstva najupečatljivije je oslikan u posljednjem dijelu njenog svjedočanstva, u kojem priča o povratku u svoje pusto selo, okusu slobode koji je bolan, poražavajući i isprazan, kada je shvatila da je jedina od svoje rodbine ostala u životu.

To je druga kataristika ovih svjedočanstava; svako od njih posjeduje kulminacijski moment, ono po čemu se svako od tih svjedočanstava izdvaja od desetina i stotina drugih, individualna nota kolektivnog iskustva, ono po čemu su lična, neophodna i upečatljiva. Za Zorku je to trenutak povratka u selo i sjedanja ispod kruške, uživanje u njenim plodovima, okusu slobode i gorčini bolnih suza spoznaje da je jedina od svoje porodice preživjela.

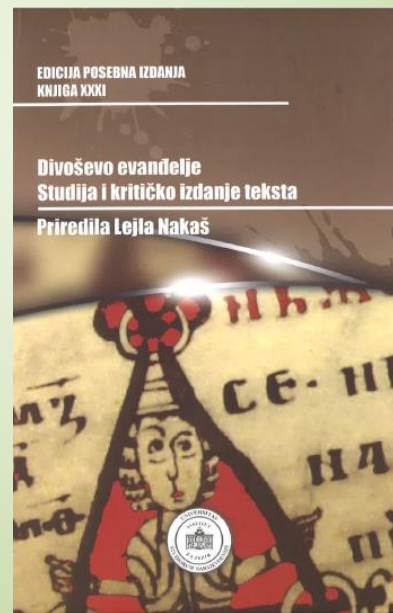
Nepatvorena emocija izbija iz priče Milorada Jandrića o udomljavanju u katoličku porodicu nakon izbjavljenja iz logora i jačini majčinske ljubavi koju je prvi put osjetio od svoje nove majke Marije.

Ogoljenost dječije prirode koja nije podložna promjenama i uvijek je ista, pa makar unutar zidina logora, oslikava Nada Vlasisavljević sjećanjima o bratu, s kojim se igrala dok su bili zatočeni, i univerzalnoj dječijoj ljutnji ili durenju što je brat ili sestra dobila zrno graha više.

Da li Živko Zelenbrz doista postoji? On ne zna odakle je niti ko su mu roditelji. Svaka nada za pronalaskom ikakve poveznice sa svojim korijenima oteta je i nestala zajedno s kartotekom Diane Budisavljević, koju joj je nova vlast netom po oslobođenju Zagreba oduzela i kojoj se od tada gubi svaki trag. Jedino što Živko zasigurno zna o sebi jeste da je u logoru potpisan pod brojem 1128, bez prezimena, bez korijena i porijekla. Živkov život poslije logora osuđen je na uzaludne pokušaje povratka svom domu. Zbog toga odluka rediteljice da Živka prikaže u magnovenju kako čitav film plovi rijekom kao da je njena plovidba ciklična, njom nikamo ne stiže te ga tek na kraju filma pušta da ispriča svoju tragičnu historiju – čini se umjetnički i semantički smislenom. Ujedno, Živkova monotona plovidba rijekom asocira na legendu o Ukletom Holandežu. Zbog strašnog zločina koji ga zadesio, Živko je osuđen da “plovi” morem života nikada ne pristajući na obale svoga doma, nikad se ne vraćajući kući.

Kraj filma donosi arhivske snimke slavlja oslobođanja Zagreba 1945. godine, pobjedu nad fašizmom. Radost oslobođanja za Dianu donosi najveći poraz u njenom radu. Nova vlast joj oduzima kartoteku i arhiv djece spašene iz logora. Indikativan je način na koji Diana predaje svoju kartoteku izaslanicima Komunističke partije – u tom načinu krije se rediteljicin komentar i osuda njihovog čina – Diana im, primorana da preda svoje životno djelo, govori “bitte” (njemački “izvolite”). Tokom filma ona na njemačkom jeziku komunicira sa nacističkim vojnicima i službenicima, njenim obraćanjem izaslanicima nove vlasti istim jezičkim izborom, povlači se paralela sa nacističkim dobom diktature i novom komunističkom vlasti nad koju rediteljica stavlja veliki upitnik zbog, prvenstveno, pomaganja zatiranja tragova i veza između majki iz logora poslanih na prinudni rad u Njemačku i spasene djece koja o svom porijeklu, zahvaljujući oduzimanju kartoteke, nikada neće saznati istinu. ■

Lingvazin preporučuje knjigu

Izdavač: Institut za jezik, Sarajevo, 2019.

Međuprostor teorije i interpretacije – od poststrukturalizma do nove osjećajnosti

(Muris Bajramović: *Književnoteorijske teme*, Eidos, Zenica, 2019)

U recentnoj bosanskohercegovačkoj književnoteorijskoj praksi rijetko imamo priliku dobiti knjigu koja tematizira teorijska pitanja, i to kroz interpretaciju (posebno kada su u pitanju “post” formacije). Iako diferentnog sadržaja, koji varira od prikaza naučnih studija do književnih djela i opusa, knjiga Murisa Bajramovića *Književnoteorijske teme* u svome ishodištu sadrži upravo ta dva ključna pojma: teorija i interpretacija. Za današnju (prvenstveno bošnjačku / bosanskohercegovačku) književnost to je iznimno važno. Prvo, iz razloga što imamo malo teoretičara i kritičara književnosti, a drugo, što je teorija preuzela praksu pa imamo dvije krajnosti: ili suhoparnu teoriju ili površna tumačenja književnih diskursa, iz čega se skoro izgubila prava interpretacija. Bajramović, naprotiv, interpretira i teoriju uz književni tekst, donoseći time čitku i probavljivu, inače teško razumljivu, teoriju. Takav način interpretacije – koji nudi teoriju kroz praksu – nalazimo već u prvome dijelu knjige – “Mak Dizdar, postmodernistički”, gdje se Bajramović, među rijetkima, usudio govoriti o postmodernističkim elementima u već ocijenjenoj modernističkoj poeziji Maka Dizdara. Po Bajramovićevom mišljenju, iako Mak Dizdar ne pripada postmodernizmu, on je, ipak, u svojoj poeziji realizirao neka od poetičkih načela koja se vezuju za postmodernizam (da li konkretno, kao što je to slučaj s intertekstualnošću, ili indirektno, kao što je ukidanje velike naracije, propitivanje pozicije moći ili kreiranja i rekreiranja pozicije identiteta), što Bajramović objašnjava kao preteče koje su inovirale stanje u pjesničkoj produkciji i omogućili razvoj postmodernog bošnjačkog / bosanskohercegovačkog pjesništva. Bajramović smatra da do tih elemenata možemo doći reinkracijom teksta i konteksta, jer se tekst koji imamao danas mora (i može) razumjeti samo uz razumijevanje teksta prošlog konteksta, odnosno starih bosanskih tekstova – epitafa: tekst je ušao u književnu komunikaciju sa drugim tekstom, s tim da je novi tekst, kao novi sloj, ponovno ispisao sloj ispod sebe:

“Tekst Maka [Dizdara] je ponovio tekst bogumila, dopunio smisao i time stvorio novi smisao. Time je jedan tekst projiciran u drugi tekst, jedna kultura u drugu. U tom podsjećanju, na staru kulturu, na izvore, ne samo poezije nego i identiteta, se vodi ujedno i dijalog između kultura i autora. Čitanje Makove poezije je čitanje natpisa, ali u drugoj formi, zapravo Mak ih čini ponovno čitljivim kroz nove vremenske slojeve, učinivši ih ponovno dostupnim.” (str. 16)

Tabelarnim prikazom Bajramović donosi izvorni tekst (tj. onaj s epitafa) uspoređujući ga sa stihovima *Kamenog spavača*, dokazujući kako se u slučaju Dizdareve poezije radi o intertekstualnoj ekvivalenciji. Na taj način, Bajramovićevim zaključcima, tekst *Kamenog spavača* realizira dijalog kultura, s jedne strane, a s druge, upisuje elemente srednjovjekovne kulture u naš kontekst kulture. Tako tekst postaje znakom koji, “u palimpsestnom upisivanju taloži i prethodne tekstove i učestvuje u semiozi, ali i dijalogu sa današnjim, savremenim čitateljem” (str. 17), čime tekst savremene pjesničke zbirke intertekstualnim postupcima postaje mostom koji povezuje dva vremena istog prostora što je usko vezano i s mogućnošću uspostavljanja čvršćeg kulturnog identiteta.

I u nastavku interpretacija rasvjetljava se postmodernizam, i to kroz romaneskni opus Tvrтка Kulenovića. Pitanje s kojim kreće Bajramović jeste pitanje istinitosti teksta, zatim pitanje glasa koji govori u tekstu te načina na koji se govori (ističući “poetiku plurala” kao bitnu postmodernističku osobinu) dolazeći do sintagme “dijalog kultura” kao bitnog obilježja ukupnog Kulenovićeve stvaralaštva. U poglavlju pod nazivom “Putovanje kao hibridni pikarski roman” Bajramović kroz prvi roman Tvrтка Kulenovića *Putovanje* propituje odnos historije i književnosti, konkretno kakav je odnos prema historiji u ovome žanrovski hibridnom romanu (kojem je dio književne kritike dao žanrovsku odrednicu putopisa) s konstatacijom da historija (konkretnije, pitanje istinosti historijskog diskursa) predstavlja opsesivnu temu u svim Kulenovićevim romanima, a da je ona posebno prisutna u romanesknom opusu. Nakon detaljne interpretacije ovoga Kulenovićevog romana, Bajramović zaključuje kako je pripovjedački tekst jedan od najadekvatnijih puteva da se utvrdi istinitost historijskog diskursa, jer pripovjedački tekst osvjetljava sve strane historije, propituje subjektivnost i istinitost. Bajramović ističe da ispričati historijske priče, osim historičara, može i pisac, kao što to Kulenović čini, u okvirima referencijalnog okvira bosanskohercegovačke kulture.

U kontekstu postmodernizma, Bajramović propituje i diskurs o Hasanaginici (konkretno baladu, mada se on može primijeniti i na dramu, kao i operu), nazlažeći manjkavim dosadašnje dekonstrukcijsko čitanje u kome se kreiranje identiteta ne vrši preko imena nego preko jezika, kao i shvaćanje patrijarhalne svijesti i kulture koja u unaprijed zadanim okvirima sama urušava poziciju žene ne poštujući sama vrijednosti na kojim bi trebalo da počiva. Sve to, prema Bajramoviću, vodi na poziciju centra moći, o kojoj balada suptilno pripovijeda. Kroz nekoliko ključnih aspekata, kao što su bezvremenost balade *Hasanaginica* (tekstovi na koje se stalno vraćamo u nadi da ćemo iscrpiti njihova značenja, bezvremeni su, što potvrđuje i njihova univerzalnost, iz njih uvijek imamo nova čitanja) – *Hasanaginica* je početak priče o kulturi (pri čemu su ključna pitanja čija je *Hasanaginica*, a da su pri tome sama ta pitanja uzaludna jer *Hasanaginica* nesumnjivo pripada bošnjačkoj književnosti, a samim time i kulturi) te mogućnosti novih čitanja. Može li se *Hasanaginica* smjestiti u postmoderno ruho uz konstataciju da se tekstovi kao što je balada *Hasanaginica* mogu čitati jednako uspješno u bilo kojem novom kontekstu, u novim poetikama i u novim metodologijama. Na koncu, Bajramović joj pridaje poststrukturalistički odnosno postmodernistički predznak (kroz postmodernističku krivnju *Hasanaginice*, kroz bijeg u vječnost i otpor mjestima moći i kroz detektiranje kulturalnog sukoba) da bi iščitavanje zaokružilo kroz polje kulturalne antropologije.

Postmodernistička teorija proteže se i kroz Bajramovićevo iščitavanje (dotad isključivo modernog) romana *A Derviša Sušića*. U odnosu na dosadašnju kritiku, koja je svoju pažnju zadržavala na kanonskim vrijednostima romana *Uhode*, *Pobune* i *Nevakat*, Bajramović propituje upravo triptih *A*, koji je dotad ostao gotovo u sjeni istraživanja. Nasuprot takvoj recepciji, Bajramović interpretira ovaj triptih kao centralno Sušićevo djelo, naglašavajući kako samim naslovom Sušić aludira na *alef*, konkretno početak nečega novoga (nove epohe i novog načina promišljanja centra i margine). Iako Sušić u triptihu *A* uvodi neke od postmodernističkih postupaka pripovijedanja, po Bajramoviću, to je u suštini još jedan modernistički koncipiran roman s još jednom socijalističkom pričom, koja se na kraju dekonstruira i pokazuje da projekt velike priče na ovim prostorima nije uspio. Kao i dotadašnji romani, i roman *A* ironizira sudbinu malog čovjeka u okviru historije, ponavljajući je u nizu ironijski postavljenih epizoda uz uvođenje autorefleksivne igre, što je Bajramović prepoznao i u opusu Tvrтка Kulenovića.

Nakon latentnog bavljenja postmodernističkim segmentima unutar bosanskohercegovačke književnosti, Bajramović se u nastavku teksta bavi prikazima / tumačenjima književnoteorijskih studija koje se bave historijom kao i metodologijom proučavanja bošnjačke / bosanskohercegovačke književnosti. Iz niza studija izdvaja se književnohistorijska trilogija Sanjina Kodrića. Tako okosnica Bajramovićeve interpretacije postaju tri Kodrićeve knjige:

1. *Studije iz kulturalne bosnistike (Književnoteorijske i književnohistorijske teme)*, 2. *Bošnjačka i bosanskohercegovačka književnost (Književnoteorijski i književnohistorijski aspekti određenja književne prakse u Bosni i Hercegovini)* te 3. *Kako su Bošnjaci vidjeli muslimanski Orijent i evropski Zapad (Kulturalno-imagološke studije iz bošnjačke i bosanskohercegovačke književnosti)*, koje, po Bajramoviću, predstavljaju osnove za historiju bošnjačke / bosanskohercegovačke književnosti. Naime, u nastojanju da poveže sve tri knjige, Bajramović dolazi do zaključka (zasnovanom i na samome promišljanju autora) da one mogu biti povezane u jednu veliku trilogiju, koja bi, onda, nudila određene modele savremenog proučavanja književnosti i naučnog bavljenja književnim tekstom. U svome prikazu Bajramović i naznačuje neke od tih tipova čitanja kao i putokaz ka utemeljenju kulturalne bosnistike s jedne strane i književne historije s druge strane. Prema Bajramoviću, Kodrićeve studije su iznimno važne, ne samo zato što ukazuju na moguće modele proučavanja kompleksnosti bosanskohercegovačke književnosti nego i zato što čine dobru sistematizaciju dosadašnjeg bavljenja bosanskohercegovačkom / bošnjačkom književnosti te upućuju na njihova dalja proučavanja.

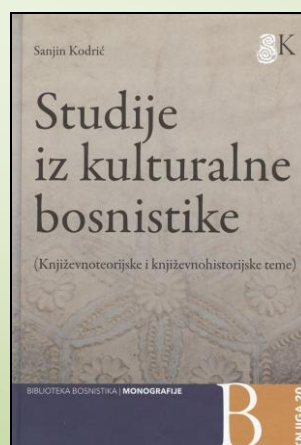
Pitanja kojima Bajramović zaokružuje svoju studiju su pitanja kanonizacije književnosti i pitanja odnosa teorije i interpretacije te zamke koje se mogu dovesti u kontekst ovih pitanja. Pitanje kanonizacije književnosti Bajramović predstavlja kroz primjer Nehrudina Rebihića i njegovu studiju o djelu Rasima Filipovića, koja pokazuje kako pisci izvan kanona zapravo grade sam kanon. S tim u vezi je i pitanje koliko ima autora koji su isključeni ili izostavljeni ili zaboravljeni ili koji, zbog (hiper)produkcije nisu podložni književnoj kritici (primjer Filipovića kroz Rebihića ukazuje na to kako pisci koje označavamo kao nekanonske itekako učestvuju u kreiranju cjelokupne kulture). Time Bajramović suptilno upućuje kritiku i na samo vrednovanje književnih tekstova od recentne književne kritike.

U sličnom kontekstu, zanimljiv je i naslov “Između teorije i interpretacije: zamke na značenjskim putevima književne komunikacije”, kroz koji Bajramović donosi suštinu i same svoje studije pozivajući konstantno na naučni dijalog:

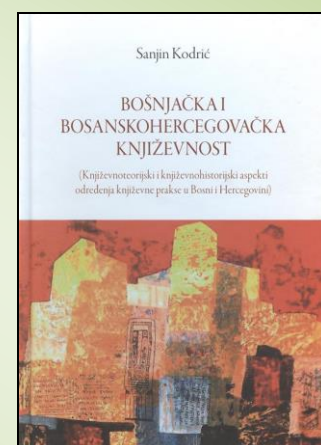
“Čini nam se da je cjelokupna knjiga osmišljena kao jedan poziv za naučni dijalog, u kojem se pokazuje da su značenja uvijek *otvorena* i podložna promjenama, kao uostalom i identitet. Zatvoriti identitet u unaprijed određene granice znači unaprijed izgubiti sebe i svoj bitak.” (str. 154)

Sličnu konstataciju možemo dodati uz Bajramovićevu studiju, koja pokazuje kako je moguć spoj teorije i prakse te kako teorija može služiti svojoj svrsi samo ako je osnovno oruđe interpretacije. ■

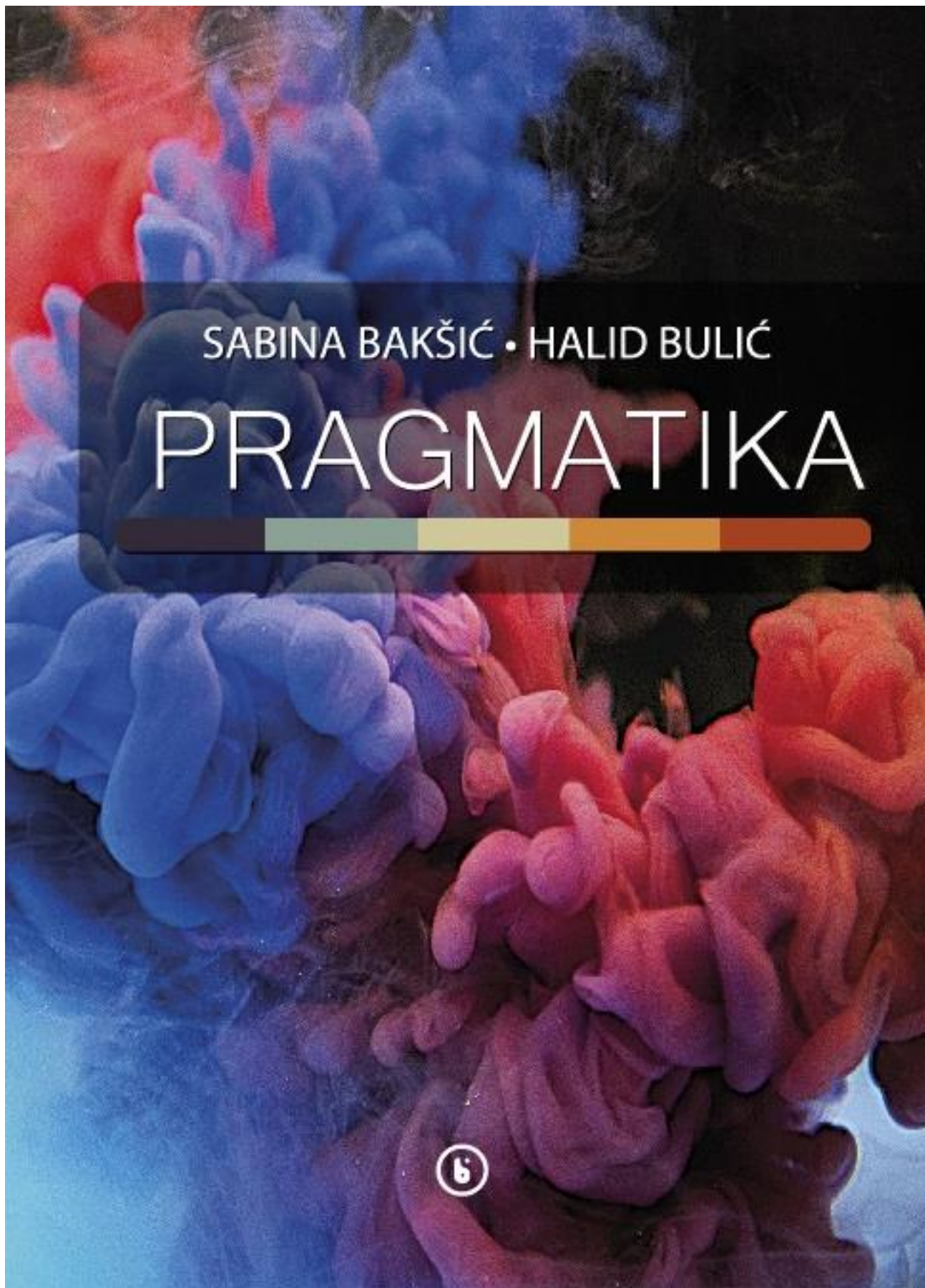
Lingvazin preporučuje knjige

Izdavač: Slavistički komitet
Sarajevo, 2018.

Izdavač: Dobra knjiga
Sarajevo, 2018.

Izdavač: Bookline, Sarajevo, 2019, 304 str.

The ABCD Family Tree

True Alphabets

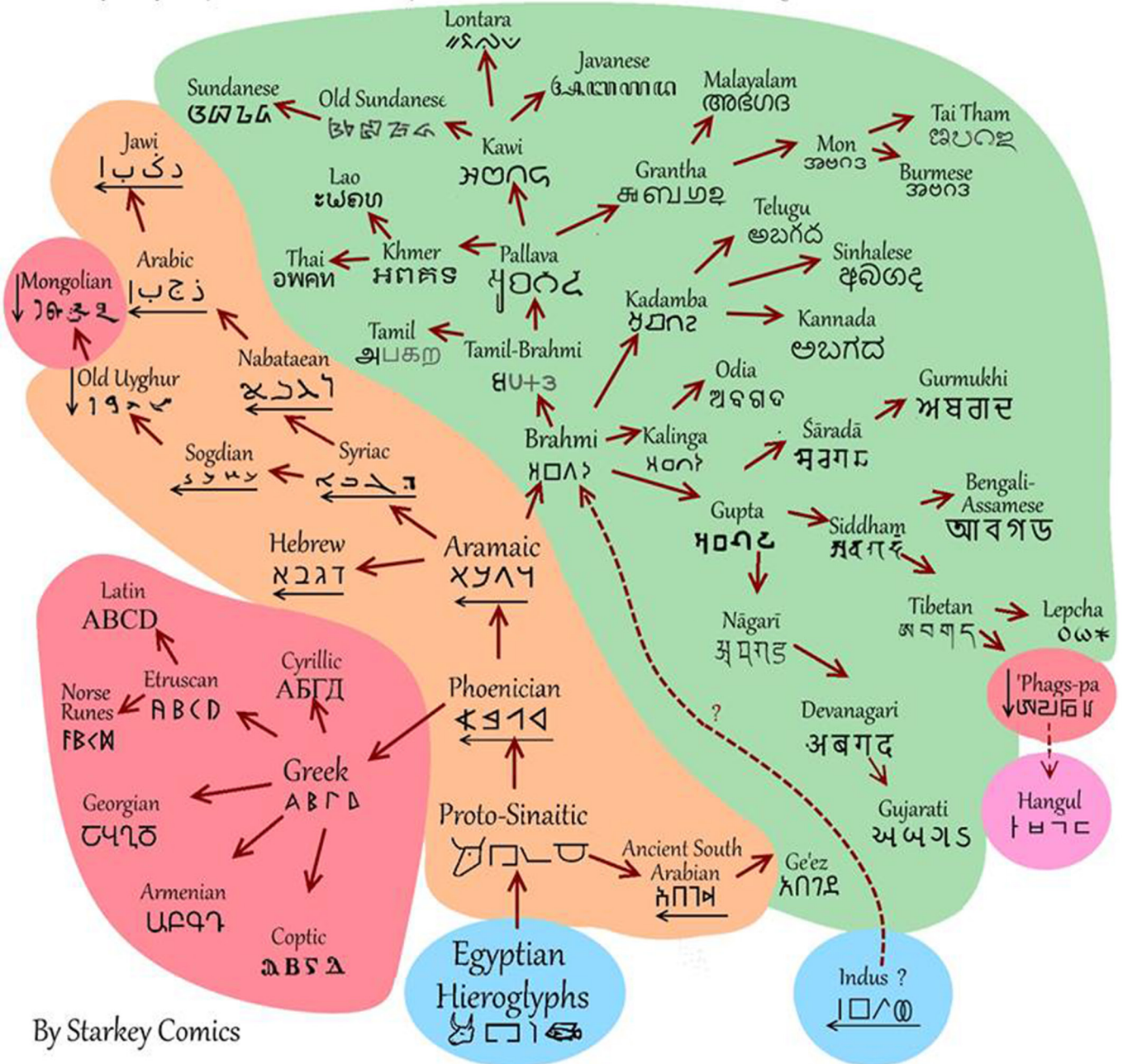
Abjads

Featural Alphabets

Abugidas

Logograms

This infographic shows how 57 different scripts are descended from ancient Egyptian hieroglyphs. The colours show the type of script, and the red arrows show how the scripts are related. For scripts which are not read from left to right, the black arrows show the direction of writing. Where possible, letters corresponding to the A, B, C, and D symbols in the Latin alphabet are shown. In nearly every script, these letters correspond to sounds similar to the /a/, /b/, /g/ or /k/, and /d/ sounds.

By Starkey Comics